

Restauracija kompleksa dvorca Pejačević u Našicama

Tutić, Dora

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:569133>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-28**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

RESTAURACIJA KOMPLEKSA PEJAČEVIĆ U NAŠICAMA

Dora Tutić

Mentor: dr. sc. Marko Špikić, redovni profesor

ZAGREB, 2024.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

RESTAURACIJA KOMPLEKSA PEJAČEVIĆ U NAŠICAMA

Restoration of the Pejačević castle complex in Našice

Dora Tutić

SAŽETAK

Kompleks Pejačević u Našicama jedan je od najbolje sačuvanih bivših vlastelinskih rezidencijalnih imanja u Slavoniji. Smješteno u središtu Našica, ovo imanje sastoji se od dva dvorca, znanih kao Veliki i Mali dvorac te prostranog parka koji ih okružuje. Kompleks je originalno bio rezidencija poznate plemićke obitelji Pejačević, a danas je kulturni centar grada u kojemu je smješteno više kulturnih institucija koje se bave očuvanjem i promocijom lokalne baštine. Kompleks je 2018. ušao u proces obuhvatnog restauriranja u nadi da će se time očuvati njegova vrijednost i potencirati njegov ekonomski potencijal. Ovaj rad bavi se najnovijim restauratorskim radovima, pri tom se obazirući na njihov društveni, ekonomski, povijesni i politički kontekst. U tom smislu rad donosi povijesni pregled razvoja sklopa, preispituje njegove zadane vrijednosti i bavi se prijašnjim i recentnim restauratorskim postupcima koji su na njemu izvedeni kako bi se ove vrijednosti očuvale. Istraživanje je provedeno konzultiranjem literature, arhivskih izvora, medija i građevinske dokumentacije te odlaskom na teren i promatranjem rezultata restauriranja.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: broj stranica, broj reprodukcija itd. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: navedene abecednim redom

Mentor: Marko Špikić

Ocjenjivači: Marko Špikić, Dubravka Botica, Franko Ćorić

Datum prijave rada: 13.6.2023.

Datum predaje rada: 9.12.2024.

Datum obrane rada: 5.12.2024.

Ocjena: 4

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Dora Tutić, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul Konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom *Restauracija kompleksa Pejačević u Našicama* rezultat mojeg istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 23. rujna 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Sklop Pejačevića do Drugoga svjetskog rata.....	5
2.1. Urbanizam Našica i sklop Pejačevića.....	5
2.2. Obitelj Pejačević	8
2.3. Veliki dvorac do Drugoga svjetskog rata.....	9
2.4. Park do Drugoga svjetskog rata.....	13
2.5. Mali dvorac do Drugoga svjetskog rata.....	14
2.6. Pejačevići kao sakupljači.....	15
2.7. Spomenička vrijednost sklopa.....	17
2.8. Sklop u toku Drugoga svjetskog rata.....	18
3. Sklop u drugoj polovini 20. stoljeća.....	20
3.1. Građevinski radovi na Velikom dvorcu do restauratorskih radova započetih 2018. godine.....	20
3.2. Građevinski radovi na Malom dvorcu do restauriranja započetog 2018. godine....	23
3.3. Radovi u parku do restauriranja započetog 2018.....	25
3.4. Pokretna baština s Našičkog imanja u 20. i 21. stoljeću.....	27
4. Konzervatorsko-restauratorski radovi započeti 2018.....	31
4.1. Pravna situacija koja prethodi restauriranju.....	31
4.2. Zatečeno stanje i koncept restauriranja Velikog dvorca.....	34
4.3. Adaptacija za potrebe korisnika.....	39
4.4. Građevinski radovi.....	44
4.5. Zatečeno stanje i koncept restauriranja Malog dvorca.....	48
4.6. Građevinski radovi.....	50
4.7. Restauriranje parka.....	54
5. Interpretacija konzervatorsko-restauratorskih radova na dvorcima i parku.....	60
6. Zaključak.....	67
 Literatura.....	 69
Arhivski izvori.....	70
Internetski izvori.....	71
Arhitektonska i konzervatorsko-restauratorska dokumentacija.....	71
Ostali izvori	73
Popis slikovnih priloga.....	73
Sažetak.....	77

1. Uvod

Kompleks Pejačević u Našicama jedan je od značajnijih kulturno-povijesnih nasljeđa Slavonije. Smješten u središtu Našica, ovo imanje sastoji se od dva dvorca, znanih kao Veliki i Mali dvorac te prostranog parka koji ih okružuje. Dvorci su izvorno bili rezidencije obitelji Pejačević, jedne od najistaknutijih Hrvatskih vlastelinskih obitelji čiji utjecaj na socijalno-političku sliku zemlje tokom 19. i 20. stoljeća ne može biti zanemaren.

Sklop je tokom godina zaintrigirao znanstvenike i javnost zbog svoje arhitektonske i estetske zanimljivosti te bogate povijesti koja reflektira šira društveno-politička događanja u zemlji. Danas sklop Pejačević služi kao kulturni centar Našica. Veliki dvorac udomljuje Zavičajni muzej Našice, gdje se čuvaju predmeti vezani za obitelj Pejačević, lokalnu povijest i kulturnu baštinu. Sklop je također mjesto brojnih kulturnih događanja, koncerata i izložbi kojima je cilj promovirati kulturni život grada.

Imanje 2018. nakon rješavanja složene pravne situacije vezane uz njegovo vlasništvo, ulazi u sveukupni proces restauriranja – prvi takav koje je ikada doživjelo. Cilj ovoga rada jest proučiti i predstaviti ove konzervatorsko-restauratorske radove, pritom ih stavljajući u povijesni, društveni, politički i ekonomski kontekst. Kako bi to bilo moguće rad se bavi sljedećim temama: urbanom poviješću Našica, poviješću obitelji Pejačević u gradu, graditeljskom poviješću samoga sklopa, društveno- političkim okolnostima koje prave njegov život, pitanjem vrijednosti, kulturnim turizmom i ekonomskom vrijednošću baštine, pokretnom baštinom vezanom uz imanje, prijašnjim restauratorskim postupcima izvedenim na sklopu te najnovijim konzervatorsko-restauratorskim radovima na sklopu.

Za pisanje rada primarno je korištena metoda proučavanja literature i izvora, no autorica je imala i priliku posjetiti grad i imanje te razgovarati s ravnateljicom Zavičajnog muzeja Našice, organizacije koja je bila intenzivno uključen u restauratorske radove.

Pri proučavanju literature brzo je postalo očito da je imanje u Našicama zaintrigiralo struku zbog svoje bogate povijesti i arhitektonske zanimljivosti. Tako vidimo da je o imanju, a pogotovo velikom dvorcu, napisan i objavljen pristojan broj radova. Samim odlikama imanja bavili su se Mladen Obad-Šćitaroci i Bojana Obad-Šćitaroci u knjizi *Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka*,¹ u kojoj autori pružaju pregled slavonskih dvoraca i perivoja

¹ Obad-Šćitaroci, Mladen, Obad-Šćitaroci, Bojana, *Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka*, Zagreb: Šćitaroci, 1998.

uključujući arhitektonske značajke i povijesni kontekst. Uz to, ovo je jedini rad koji pruža istu količinu pažnje Velikom i Malom dvorcu pa je veliki dio informacija o Malom dvorcu koji se nalazi u ovom radu došao iz njega. Sličan uvid u arhitektonske značajke sklopa mi je pružilo i rad Jasminke Najcer Sabljak *Kasnobarokni klasicistički dvorac Pejačević u Našicama*² u kojem autorica daje detaljan opis unutarnjeg i vanjskog izgleda Velikog dvorca. Najcer Sabljak je kao kustosica Muzeja Slavonije u Osijeku mnogo pisala o slavonskoj vlastelinskoj baštini pa se pridružila ravnateljici Našičkog zavičajnog muzeja Silviji Lučevnjak u proučavanju Našičkog imanja. Iz ovoga proizlazi više radova koje su autorice predstavile na znanstvenim skupovima, izložbama i u medijima. Pri pisanju ovog rada najveću ulogu je igrao katalog pripremljen za izložbu o baštini Pejačevića 2014. kojemu se doista može naći pregršt podataka o povijesti obitelji, imanja i njegovog inventara. Samim sklopom bavio se i Josip Waller u publikaciji *Našice – fotomonografija*.³ Wallerova fotomonografija prikazuje i povijest Našica serijom fotografija i kratkih opisa, a podaci koji su u njoj su relativno osnovni, no pridonijela je radu nizom prigodnih fotografija.

No imanje nije samo arhitektonski značajno, zanimljiva je i priča o sudbini njegovog inventara koju sam otkrila preko rada Renate Bošnjak. Bošnjak je objavila rad *Knjižnica obitelji Pejačević u Našicama i njena muzealizacija*,⁴ članka u kojem detaljno proučava događaje vezane za nacionalizaciju obiteljske knjižnice, a radi se o jednoj od zapetljanih priča vezanih uz imanje. Nekoliko godina kasnije, skupa sa Silvijom Lučevnjak publicira rad *Danica Pinterović i Našice*,⁵ u kojem autorice istražuju rad povjesničarke umjetnosti, kustosice i konzervatorice Danice Pinterović u Našicama, uključujući i njezin rad na muzealizaciji pokretne baštine s imanja. I na kraju, pri istraživanju inventara imanja

² Najcer Sabljak, Jasminka „Kasnobarokni klasicistički dvorac Pejačević u Našicama“, u: *Našički zbornik* 4 (1999.).

³ Waller, Josip, *Našice- fotomonografija*, Našice: Grad Našice, 2002.

⁴ Bošnjak, Renata, „Knjižnica obitelji Pejačević u Našicama i njena Muzealizacija“, u: *Muzeologija* 48/49 (2012.), str. 133.-148.

⁵Bošnjaković, Renata, Lučevnjak, Silvija , „Danica Pinterović i Našice“, u: *Osječki zbornik* 34 (2018), str. 116-124.

informirao me i članak Vlene Vrbanić *Glazbeni instrumenti Dore Pejačević*,⁶ u kojem autorica istražuje glazbene instrumente Dore Pejačević koji su bili dio inventara našičkog sklopa.

Pri stjecanju šire slike o sklopu u njegovom urbanom, ekonomskom i povijesnom kontekstu pomogli su mi i diplomski radovi. Rad Marte Damjanović *Arhitektura i urbanizam Našica u 19. i 20. stoljeću*⁷ analizira promjene u urbanom pejzažu i utjecaje povijesnih događaja na arhitekturu Našica te među ostalim govori o utjecaju imanja na urbanu sliku grada. Laura Lamont u radu *Urbanistička analiza novog trga u Našicama* analizira urbanu strukturu i funkcionalnost novog trga u Našicama koji se nalazi nasuprot Velikog dvorca i zajedno s njim čini prepoznatljivu sliku grada.

Imanjem se iz druge perspektive bavi Darija Batinić u radu *Turistička ponuda Osječko-baranjske županije*.⁸ U tom diplomskom radu Batinić analizira turističke resurse Osječko-baranjske županije, uključujući njezine kulturne atrakcije poput sklopa Pejačević. U formiranju ovog šireg kulturno-ekonomskog i povijesnog pogleda pomogla mi je i knjiga Branka Kranjčevića *Priče iz prošlosti našeg zavičaja*.⁹ Ta zbirka priča istražuje lokalnu povijest te iako nije koncipirana kao akademski rad već priručnik u nastavi sadrži mnoge zanimljive i relevantne podatke koji su povezani s urbanističkim utjecajem obitelji Pejačević ili događajima koji su odredili povijest imanja.

Pri pisanju diplomskoga rada korišteni su i fondovi iz arhiva Muzeja. Zbirka arhiva muzeja veoma je eklektična i pokriva niz tema i događaja te se sastoji od svakojakog materijala: službenih dokumenta, članaka, memorabilije i velike količine fotografskog materijala. Ja sam se koncentrirala na materijal vezan uz prijašnja restauriranja dvorca kojeg je bilo dosta no većinom se radilo o fotografijama i dijelovima dokumenata koji su notirani s podacima poput

⁶ Vrbanić, Vlena, „Glazbeni instrumenti Dore Pejačević“, u: Silvija Lučevnjak (ur.), *Izazovi baštine Dore Pejačević: zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, Našice: Zavičajni muzej Našice, 2022., str. 101-125.

⁷ Damjanović, Marta, *Arhitektura i urbanizam Našica u 19. i 20. st.*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2022.

⁸ Lamont, Laura *Urbanistička analiza novog trga u Našicama*, diplomski rad, Osijek: Građevinski i arhitektonski fakultet Osijek, 2023.

⁹ Kranjčević, Branko, *Priče iz prošlosti našeg zavičaja*, s.l., 2024.

godine izvođenja i lokacije radova ali bez ikakvog detaljnijeg izvještaja. U tom smislu podaci koje je arhiv sadržao dali su osnovnu sliku prijašnjih restauriranja dvoraca ali mnogi detalji koji bi ih kontekstualizirali su ostali neotkriveni. Arhiv također sadrži niz članaka o pravnoj situaciji vezanoj uz vlasništvo dvorca koji se više ne mogu naći na internetu, a o njima je malo pisano u literaturi pa je i u tom smislu bio od velike pomoći.

No svi članci nisu došli iz arhiva muzeja; veliki broj njih pronađen je u aktualnim internetskim publikacijama poput *Večernjeg lista* ili *Globusa*. One govore o restauriranju dvorca 2018. te su mi pružili ideju o širem ekonomskom kontekstu restauriranja te o medijskoj reakciji na radove.

Pri proučavanju najnovijih konzervatorsko-restauratorskih radova ključnu ulogu je igrala dokumentacija proizvedena za potrebu restauriranja imanja. Veoma korisne su bile konzervatorske studije koje su mi dale uvid u ciljeve restauriranja i postupke koji su odabrani da se očuva vrijednost imanja. Povrh toga, sadržavali su i podatke o arhitektonskim aspektima imanja koji su dobiveni sondiranjem pa kao takvi nisu bili objavljeni u dostupnoj i konzultiranoj literaturi. Dokumentacija je uključivala je i cijeli niz projekta i planova koje je proizvela firma zadužena za izvedbu radova. Ovi dokumenti su sadržavali podatke o izvedenim postupcima restauriranja, adaptacije i sanacije i kao takvi bili su ključni u razumijevanju postupka restauriranja.

U tom smislu voljela bi iskoristiti ovu priliku da se zahvalim djelatnicima Zavičajnog muzeja Našice i djelatnicima tvrtke Valenčak d.o.o. bez čije asistencije u pribavljanju potrebne dokumentacije ovaj rad nikada ne bi bio napisan.

I na kraju, voljela bih spomenuti i način na koji je ritam rada koncipiran zbog lakše orijentacije čitatelja. Nakon ovog uvoda sadržaj je podijeljen prema trima glavnim vremenskim periodima povijesti imanja koji će biti predstavljeni kronološki: život imanja od njegove konstrukcije do kraja Drugoga svjetskog rata kada zbog nacionalizacije mijenja funkciju, život imanja od njegove nacionalizacije do događaja koji su doveli do restauriranja započetog 2018. i život imanja tokom događaja koji su prethodili recentnom restauriranju te u samim radovima. Na kraju je osvrt koji je posvećen promišljanju najnovijeg restauriranja.

2. Sklop Pejačevića do Drugoga svjetskog rata

2.1. Urbanizam Našica i sklop Pejačevića

Našice se na karti može naći uz obronke Krndije, kojih 50 km zapadno od Osijeka na sjecištu nekoliko važnijih cestovnih prometnica. Pod vlast gradske uprave osim Grada Našica spada i nekolicina manjih naselja poput Brezika, Našičkog Jelisavca, Našičkog Martina itd., a sveukupno područje dom je za 17 tisuća stanovnika.¹⁰ Kao i mnogi manji slavonski gradovi sastoji se od povijesnog središta u kojem su smještene kulturne i upravne državne institucije, trgovine i veće rezidencijalne zgrade, te periferije u kojoj se nalaze obiteljske kuće i imanja. U središtu možemo naći i značajne građevine poput Franjevačkog samostana i crkve sv. Antuna, kapele sv. Marka i sklopa Pejačević, a u povijesnoj jezgri grada smješten je i veliki broj historicističkih i modernih građevina koje same po sebi nemaju visoku vrijednost no zajedno tvore prepoznatljivu cjelinu. Zato je našičko središte 2009. dobilo status kulturno-povijesne cjeline i proglašeno je kulturnim dobrom.¹¹

Kao mnogi slavonski gradovi, Našice su današnju formu dobile širenjem uokolo glavne ceste koja gradom prolazi s jugozapada prema sjeveroistoku, a oko nje se razvila gradska mreža širokih ulica obrubljenih kućama dvokatnicama. Na rubovima grada smjestile su se veće obiteljske kuće sa seoskim imanjima, od kojih vode ceste kojima se može putovati do okolnih naselja i raznovrsnih planinskih izletišta, šumskih sjecišta, izvora i jezera.¹²

Iako je ovaj prostor naseljen još od rimskih vremena, prvi spomen imena Našice nalazimo u 13. stoljeću u kupoprodajnim dokumentima te kasniji srednjovjekovni dokumenti nazivaju grad cijelim nizom imena: *Nolko*, *Nexe*, *Vesice* itd. Isti dokumenti otkrivaju i povijesnu sliku naselja koje se razvijalo u okviru tri urbane cjeline: tvrđave Bedemgrad, trgovišta i vlastelinstva. Tvrđava Bedemgrad danas se nalazi izvan granica grada i nije percipirana kao dio gradske cjeline pa ćemo nju staviti po strani kako bismo se koncentrirali na druge dvije urbane cjeline koje su relevantnije za sklop Pejačević.¹³

¹⁰ Internetski izvor 1- Našice. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/nasice> (pregledano 15.9.2024.)

¹¹ Ivica Valenčak (2022), *Idejno rješenje- revizija 2*, Valenčak d.o.o., Našice, Tehnički opis, str. 17.

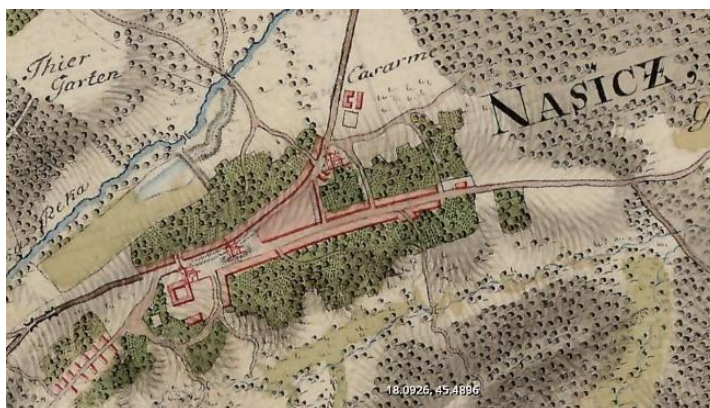
¹² Damjanović, 2022., str. 26.

¹³ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 210.

Trgovište tj. *Oppidum Nechce* ili *Civitas Nechce* započinje razvoj u 13. stoljeću, kada je stanovništvo na mjestu današnje crkve sv. Antuna sudjelovalo u izgradnji franjevačke crkve i samostana te se tokom iduća tri stoljeća oko njega razvila osnovna gradska jezgra kuća i imanja. Sjeverno od trgovišta nalazi se prostor poznat kao vlastelinstvo, isti prostor na kojemu su pet stoljeća kasnije Pejačevići izgradili svoj rezidencijalni sklop. Što se nalazilo na području vlastelinstva tokom srednjeg vijeka teško je utvrditi no dokumenti nam govore da je zemlja tokom 13. stoljeća pripadala izvjesnom Banu Đuli da bi nakon toga po naredbi Hercega Kolomana u 14. stoljeća prešla u vlasništvo Dimitrija iz plemena Aba.¹⁴ Sudeći prema pravnim dokumentima iz 16. stoljeća, ovi plemići zemljoposjednici dobro su iskoristili povoljan prometno-gospodarski položaj Našica pa su vlastelinstvo i trgovište pod njihovom vlašću vidjeli brz gospodarski i urbani razvoj. Tako je Našice početkom 16. stoljeća dinamičan gradić s oko par stotina zabilježenih kuća koje su postale dom zemljoradnicima i obrtnicima.¹⁵

Situacija se ubrzo mijenja jer Našice, kao i veliki dio područja današnje Slavonije, početkom novog vijeka postaje ratno područje. Grad 1532. godine prelazi pod osmanlijski nadzor i pritom zadržava funkciju gospodarskog naselja, a time i vlastelinstvo dolazi pod osmanlijsku upravu. Rat i osmanlijska okupacija zemlje očito su imali negativne posljedice. Kada je grad 1678. godine oduzet Osmanlijama i stavljen pod nadzor habsburške dinastije zabilježen je kao iseljeno područje slabe gospodarske djelatnosti. Zbog toga tokom idućih pedesetak godina vlastelinstvo prelazi iz ruke u ruku, dok ga 1720. ne kupuje obitelj Pejačević.

Pejačevići su prvo stoljeće na imanju proveli u kuriji koja se nalazila na lokaciji gdje je kasnije izgrađen veliki dvorac, a tokom tog vremena ulagali su u gospodarski razvoj vlastitog vlastelinstva i trgovišta Našice kroz urbanizaciju i političko-ekonomsko manevriranje. Osamnaesto stoljeće bilo je vrijeme urbane revitalizacije Našica. Crkva i samostan, srušeni tokom osmanlijske okupacije bili su ponovo izgrađeni, stare kuće srušene a, na glavnim točkama grada podignute su nove građevine.

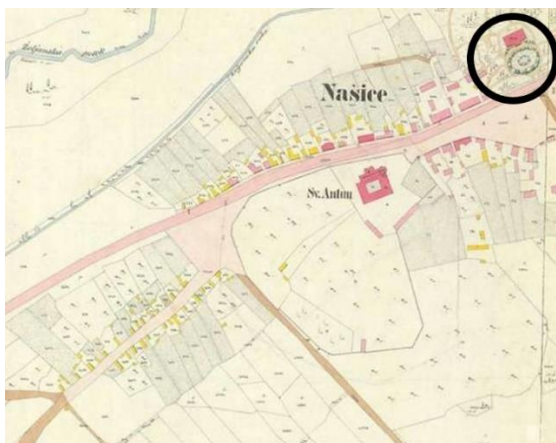
Slika 1. Plan grada Našica 1781.-1783.

¹⁴ Damjanović, 2022., str. 6-9.

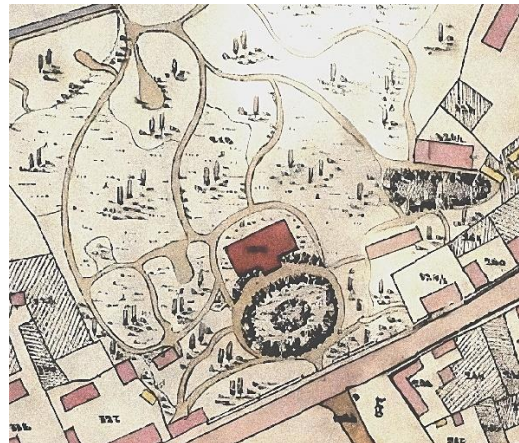
¹⁵ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 212.

Jozefinski zemljovid i katastarske karte 18. stoljeća pokazuju da grad zadržava osnovnu formu koja je uspostavljen već u 13. stoljeća, tj. najviše građevina bilo je smješteno blizu crkve i samostana, oko kojih se trgovište razvilo i putem glavne prometnice. Zato možemo reći da centar Našica (s jednom iznimkom) od osnutka u 13. stoljeća do danas zadržava osnovnu urbanu formu. Glavna razlika su gradske granice koje su se zbog porasta broja stanovništva proširile na svim stranama grada, zauzimajući prostor koji je dotad bio pošumljen.¹⁶

Spomenuta razlika je gradnja sklopa Pejačević početkom 19. stoljeća. Tokom 19. stoljeća gospodarsko-urbani razvoj Našica nastavlja se s novim valom doseljavanja stanovništva, dolaskom željezničke pruge i daljnjim krčenjem šuma na granicama grada radi podizanja novih stambenih objekata. U ovom razdoblju nestaje i veliki šumski prostor vlastelinstva koji se nalazio u središtu grada i na njegovom mjestu se u prvih nekoliko desetljeća 19. stoljeća oblikuje sklop Pejačević. Novo uređeno imanje s velikim dvorcem koji gleda prema gradskom središtu na jugu i velikom zelenom površinom parka na sjeveru mijenja urbanu dinamiku grada te postaje jedna od dominantnih točki oko koje se šire i oblikuju gradske granice.

Slika 2. Katastarska karta Našica 1862., lokacija imanja označena

Slika 3. Katastarska karta Našica 1862., detalj

Povrh toga, kako bi njihova novoizgrađena rezidencija ostavila prikladan vizualni utisak na prolaznike, Pejačevići su dali porušiti staro groblje pored franjevačkog sklopa te su na njegovom mjestu dali izgraditi trg oko kojeg je izgrađen niz historicističkih zgrada u kojima se nalaze ljekarna, Našička štedionica, svratište (kasnije Hotel Dora), kasino itd. U nizu građevina koje okružuju glavni gradski trg nalaze se i dva objekta koja su bila dio

¹⁶ Damjanović, 2022., str. 10-16.

vlastelinskog imanja: konjušnica i prostor za automobile. U ovom razdoblju utvrđuju se i granice imanja koje stoje više-manje nepromijenjene do danas: južno gradski trg, sjeverno Našička rijeka, a zapadno i istočno okućnice susjednih kuća. Granice imanja označene su gospodarskim zgradama, ciglenom ogradom ili živicom. Gore navedenim intervencijama prostor trgovišta i vlastelinstva spajaju se u jednu koherentnu međusobno ovisnu cjelinu.¹⁷ No, interes Pejačevića za sudjelovanje u urbanom razvoju grada ne staje sa središtem pa obitelj tokom 19. stoljeća daje izgraditi i kapelicu sv. Marka na zapadnoj strani grada, potom Pejačević ciglane na istočnoj strani te industrijsko imanje Šipovec izvan grada, a uključeni su i u podizanje lokalne željeznice, škole, poštanskog ureda itd.¹⁸

Ova strast prema graditeljstvu ne jenjava ni u 20. stoljeća, kada je plemićka obitelj dala iskrčiti još jedan dio šume na vlastelinskom posjedu kako bi stotinjak metara zapadno od Velikog dvorca izgradili Mali dvorac. Dolaskom novih „modernih“ invencija poput električne energije, grad Našice je prije Drugoga svjetskog rata uveo elektrovod i vodovod te su asfaltirane najvažnije ulice u središtu grada. Ovime se okoristilo i vlastelinstvo pa su dvorci Pejačević bili neki od rijetkih rezidencijalnih zgrada u gradu s električnom rasvjetom prije Drugoga svjetskog rata.¹⁹

Našice su, dakle, stari grad s dugom poviješću i konzistentnim urbanim razvojem u kojemu je imanje Pejačević igralo veliku ulogu. Pejačevići su odlukom da svoju rezidenciju smjeste u samo središte urbanog prostora stopili dotad dvije odvojene cjeline vlastelinstva i trgovišta te promijenili vizualni identitet i urbanu dinamiku grada.

2.2. Obitelj Pejačević

Obitelj Pejačević odigrala je važnu ulogu u hrvatskoj povijesti tokom dvostoljetnog boravka u Slavoniji. Kao i mnoge slavonske vlastelinske obitelji, u Hrvatsku dolaze početkom 18. stoljeća usred političko-socijalnih okolnosti koje su dio obitelji prisilile na odlazak iz domovine, u slučaju Pejačevića iz Mađarske.²⁰ Tokom dva stoljeća boravka u zemlji bavili su se politikom i trgovinom te sudjeluju u procesu refeudalizacije.²¹ Mnogi članovi obitelji bili su aktivni u političkom, socijalnom, gospodarskom i kulturnom životu Hrvatske pa na ime

¹⁷ Isto, str. str. 17-20.

¹⁸ Kranjčević, 2024., str. 43.

¹⁹ Damjanović, 2022., str. 97-98.

²⁰ U Mađarskoj je obitelj znana pod prezimenom Pejácsevich

²¹ Najcer Sabljak, Lučevnjak, 2014., str. 15.

Pejačević često nailazimo u analima ovoga perioda. Utemeljitelj Našičke grane je Karlo Pejačević, no nama su poznatija imena poput Ladislava (1824.-1901) i Teodora Pejačevića (1825.-1928.) koji su obnašali dužnost hrvatskih banova. Potonji je poznat i kao jedan od predsjednika Hrvatskog društva likovnih umjetnika te je sa suprugom Lilom Pejačević (1860.-1941.) bio strastven skupljač

Slika 4. Portret Dore Pejačević iz 1905.

Slika 5. Portret Teodora Pejačevića iz 1903.

umjetničkih dijela hrvatskog i mađarskog podrijetla. Poznata je i Dora Pejačević (1885.-1923.), hrvatska skladateljica i violinistica koja je veliki dio svog života provela na imanju Pejačević u Našicama.²²

Pejačevići su tako tokom godina izgradili niz obiteljskih rezidencija u Virovitici, Podgoraču, Rumi, Retfali i Našicama. Imanje u Našicama značajno je po tome što je posljednje u kojem su Pejačevići boravili prije odlaska iz zemlje zbog Drugoga svjetskog rata. Sva ostala imanja izgubili su tokom 19. i 20. stoljeća.²³

2.3. Veliki dvorac do Drugoga svjetskog rata

Slika 6. Crtež originalnog dvorca prije historicističke pregradnje

Gradnja Velikog dvorca započela je 1811. pod nadzorom grofa Vincencija Pejačevića i trajala je do 1812. godine. Radilo se o jednostavnoj baroknoj građevini pravokutnog tlocrta s ukrasnom altanom na prednjem tj. južnom pročelju dvorca.²⁴ Dvorac skromnih dimenzija s jednoetažnim predvorjem, četverostrukim

²² Isto, str. 13.

²³ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 220.

²⁴ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 212.

krovištem i jednostavnim uređenjem interijera odgovarao je društvenoj poziciji i potrebama obitelji.²⁵

Intervencije na građevini bile su poduzete već 1817. godine zbog potresa koji je te godine pogodio grad pa je bilo potrebno izvesti manje popravke. Nekoliko desetljeća nakon toga 1850. godine grof Karlo Rajner Pejačević (1800.-1878.) je obnovio i uljepšao cijelo imanje, uključujući i dvorac.²⁶ Ne zna se kako je ovo „uljepšanje“ izgledalo ali očito nije u potpunosti zadovoljilo grofove standarde jer je već 1865. godine obitelj u Hrvatsku dovela mađarskog arhitekta Ferenca Storna²⁷ koji je vodio radove obnove Velikog dvorca i tako mu dao današnji osnovni izgled. Ovo uređenje vjerojatno je bio ponukano željom da njihova rezidencija odgovara rastućem političko-socijalnom statusu obitelji jer je desetak godina nakon pregradnje Ladislav Pejačević postao hrvatski ban.

Storn je radove započeo povećanjem dimenzija dvorca pa je proširio njegovo južno i sjeverno pročelje, zadržavajući pravokutni tlocrt kojem je na bočna pročelja dodao tornjeve četverokutnih formi, zaključene kupolastim krovovima. Nemoguće je odrediti mjesta gdje se arhitektura prvoga dvorca spaja s dodacima jer su zidovi srušeni i ponovo

Slika 7. Južna fasada velikog dvorca prije 1945.

sazidani istom tehnikom kojom je građena izvorna građevina, opekom i vapnenim mortom.²⁸ Krovište je tako postalo mansardno, a za pokrov je izabran bakreni lim dok je na južno tj. glavno pročelje dodan duboki ukrasni rizalit koji završava volutama, balustradom i satom te je dekoriran arhitektonskom plastikom u baroknom stilu.

Dekoratívna plastika u istom stilu aplicirana je na cjelokupnu fasadu dvorca pa on poprima reprezentativni izgled s brojnim prozorskim otvorima, rustikom, pilastrima i vijencima te je na kraju obojano bijelim tonom.²⁹ Vanjski izgled južnog pročelja dvorca popunjava tzv. parter to jest predvrt koji je služio kao formalni prilaz dvorcu, a nalazio se između ulice i glavnog

²⁵ Papić (2017), Konzervatorska studija velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Graditeljske mijene, str. 31.

²⁶ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 212.

²⁷ Ferenc Storno (1821.-1907.), mađarski arhitekt i restaurator. Poznat je po obnovi povijesnih spomenika, uključujući Gradsku vijećnicu u Šopronu, Katedralu sv. Mihaela, Dvorca Buda i drugih.

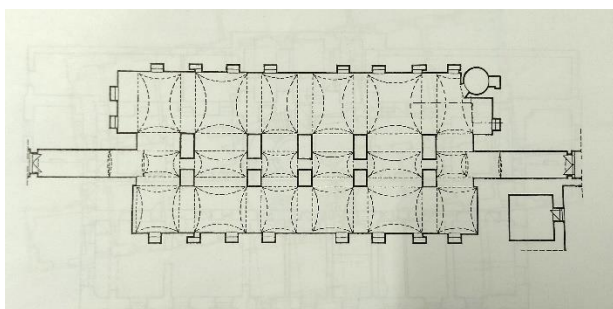
²⁸ Isto, str. 213.

²⁹ Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Postojeće stanje građevine, str. s5-6.

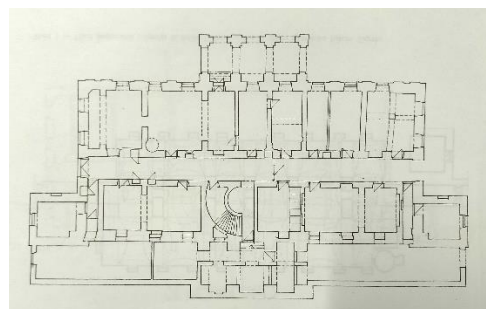
pročelja. Živica od šimšira oblikovana u stoge geometrijske uzorke i nisko drveće posađeno na ključnim dijelovima prilaza amplificiralo je bogatu dekoraciju pročelja. Imanje od glavne ceste i trga dijeli niska betonska ograda s vertikalnim nastavkom u kovanom željezu. Ograda se rastvara u portal s dvokrilnim metalnih vratima i amblemom grofovske krune.³⁰

Tlocrt je ostao pravokutan no radi proširenja građevine nadzemne su etaže dobile dodatne prostorije. Isto se dogodilo u podzemnim etažama gdje su u suterenu i podrumu dodane prostorije koje nemaju katove iznad tla pa je veliki dio podzemnog prostora izvana nevidljiv. Dinamiku unutarnjeg i vanjskog prostora komplicira činjenica da je sagrađen na padini koja se spušta s juga prema sjeveru i ravna u prostoru parka. Izgrađeni su i platoi uz bočna pročelja te su pod njima smješteni hodnici koji vode do podruma. Uz dvorac je napravljen i potporni zid koji počinje kod bočnih kula i okružuje sjevernu stranu dvorca gdje se spaja s terasom koja izlazi iz salona u prizemlju.³¹

Dvorac se sastoji od pet etaža, svaka s jedinstvenim rasporedom soba. Horizontalna povezanost prostorija unutar dvorca ostaje ista unatoč njegovom proširenju. Tlocrt se i dalje sastoji od središnjeg hodnika na koji se s južne i sjeverne strane nižu međusobno povezane prostorije. U podrumu su se nalazili spremišni prostori, a suteran je bio posvećen sobama s privatnim obiteljskim funkcijama poput glazbenog salona i obiteljske knjižnice. Prizemlje je preuzelo funkciju reprezentativnog primaćeg prostora pa u njemu nalazimo dvoetažno predvorje, veliko dvokrilno stubište uokvireno kamenom balustradom i četiri reprezentativna salona nazvana prema bojama tapeta. Redom s istoka na zapad nižu se žuti salon, plavi salon (iz kojeg se izlazilo na terasu koja gleda na park), zeleni salon i crveni salon.

Slika 8. Tlocrt podruma Velikog dvorca

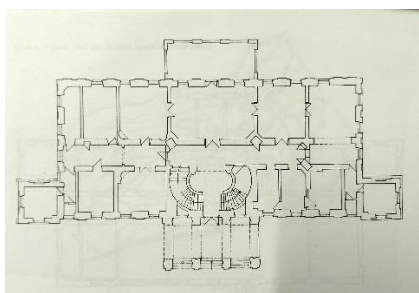

Slika 9. Tlocrt suterena Velikog dvorca

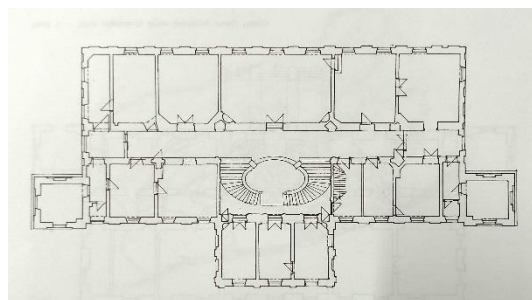
Na prvom katu su se nalazile spavaće i gostinjske sobe, a tavanski prostor, unatoč više pokušaja da ga se stavi u uporabu, nikada nije bio uređen. Kuhinja je postojala kao odvojena

³⁰ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 66-67.

³¹ Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Graditeljske mijene, str. 32-33.

Slika 10. Slika prizemlja velikog dvorca

Slika 4. Slika kata velikog dvorca

zgrada na imanju, a hrana se iz nje slala podzemnim tunelom koji je završavao u suterenu sjeverne kule.³² S obzirom na to da je dvorac bio izgrađen na nagibu i mnogim prostorima koji postoje ispod tla nije moguć izravan pristup, vertikalna povezanost bila je od velike važnosti. Osim središnjeg stubišta koje je povezivalo prizemlje i galeriju prvog kata, postojalo je i metalno spiralno stubište koje je povezivalo prizemlje i suteran te drveno stubište koje je povezivalo tavan s katom.

Uređenje prostorija uvelike je varirao ovisno o njihovoj ulozi. Neke prostorije bile su obijeljene i minimalno dekorirane s podovima od keramičkih pločica, no prostori u kojima je boravila obitelj bili su bogato uređeni stropnim štukaturama, drvenim zidnim oblogama, mozaičkim parketima, skulpturnim dovratnicima i ugrađenim namještajem (vidi sl. 16.).³³ Tip stropa ili svoda je također ovisio o namjeni prostora. Dok su neki ravni i od punih drvenih grednica, drugi su kupolasti svodovi s križnim rebrima ili eliptični bačvasti svodovi od opeke.³⁴

Po svemu možemo zaključiti da je nakon Stornove pregradnje Veliki dvorac postao složen arhitektonski sklop načinjen od mnogo međuvisnih elementa. Ova pregradnja je od skromnog baroknog dvorca načinila reprezentativnu kasnobaroknu građevinu bogatog vanjskog i unutrašnjeg uređenja koja, unatoč jednostavnom tlocrtu, krije visoki stupanj kompleksnosti.

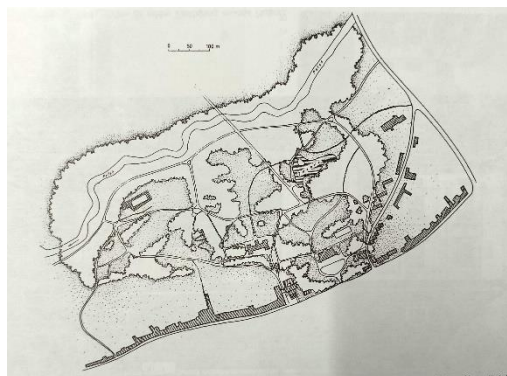
³² Sabljak, 1999., str. 193-197.

³³ Sabljak, 1999., str. 129-140.

³⁴ Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Postojeće stanje građevine, str. 1-5.

2.4. Park do Drugoga svjetskog rata

Paralelno uz Veliki dvorac razvijao se i park imanja Pejačević. Zagreb i Osijek su u ovome periodu preuzeli reprezentativnu vrtanu i parkovnu kulturu od europskih susjeda. Mnogi slavonski vlastelini pridružili su se ovom trendu uređenjem vlastitih zelenih prostora. Pejačevićima se u tom pogledu posrećilo jer je njihovo imanje, unatoč njegovu položaju usred grada, imalo mnogo neiskorištene i

Slika 12. Tlocrt parka

pošumljene zemlje. Našički je park sa 53,94 hektara najveći slavonski vlastelinski park. Pejačevići su uz izvorni dvorac iz 1811. godine uredili i park koji se tada sastojao od pejzažnih i historicističkih elemenata i pokrivao je najbliže područje uz Veliki dvorac.

Blizu sjeverne strane dvorca izgrađen je nesačuvani staklenik u kojem su Pejačevići u maniri tipičnoj za europsko plemstvo 19. stoljeća uzgajali egzotične vrste biljka.³⁵

S obnovom 1865. godine park i dvorac poprimili su reprezentativan izgled koji su u osnovi zadržali do danas. Tada je perivoj proširen na sjever: iskopano je i uređeno jezero u obliku labuda te je oblikovana sva šuma na posjedu. Ova izgradnja prati trend pejzažno-romantičkog oblikovanja vrtova koji je tada bio popularan u Europi, a proširio se i u Hrvatsku. Perivoj se sastojao od više umjetno oblikovanih šumaraka kojima se protežu šljunčane šetnice koje su

vodile do vodenih elementa (jezero i rijeka), aleja, izvidnica, travnatih površina i elemenata parkovne arhitekture poput paviljona, klupica i skulptura. Od parkovne arhitekture važno je izdvojiti dva objekta, paviljon posred jezera do kojeg vodi drveni mostić i tzv. *Dorin paviljon*, malu višekatnicu osmerokutnog tlocrta koja se nalazi uz istočnu stranu jezera. U skladu s već spomenutim

Slika 13. Staklenik u južnom dijelu parka prije 1945.

³⁵ Obad-Šćitaroci, 1998., str. s218-219.

trendom sadnje egzotičnog bilja u plemićkim rezidencijama park je dendrološki bogat vrstama poput mamutovaca, ginka, platana, javora i graba.³⁶

Tako vidimo da se park razvija i raste uz dvorac pa je imanje obilježeno neraskidivim sklopom raskošne rezidencijalne arhitekture koju uokviruje velika zelena površina. U tom smislu su park i Veliki i Mali dvorac međuovisna cjelina te tvore određeni prepoznatljiv pejzažni sklop koji obilježava topografiju grada.

2.5. Mali dvorac do Drugoga svjetskog rata

Slika 14. Sjeverna fasada Malog dvorca i dekorativni vrt prije 1945.

Stoljeće nakon izgradnje Velikog dvorca Pejačevići su stotinjak metara zapadno dali iskrčiti dio perivoja i na tome mjestu izgradili Mali dvorac. Dvorac je izgrađen 1911. za potrebe Marka Pejačevića (1882.-1923.) i njegove obitelji dok je njegov otac Teodor još bio živ. Zato je dobio kolokvijalni naziv *Markov dvorac*. Radi se o manjoj klasicističkoj jednokatnoj građevini tlocrta u formi slova H s pravokutnim plitkim središtem i dubokim

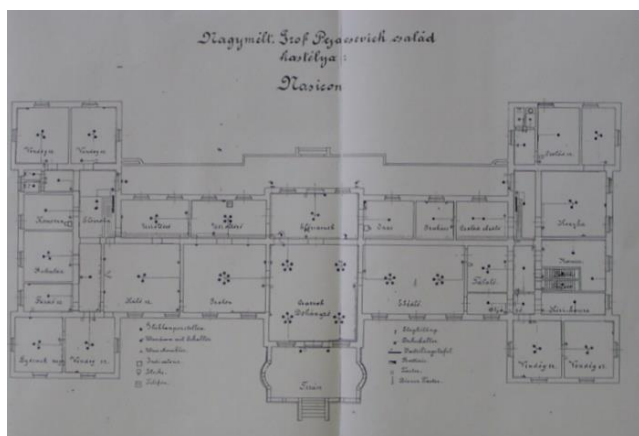
kutnim rizalitima. Na južnom tj. glavnom pročelju okrenutom prema središtu grada smješten je reprezentativni drveni trijem koji se proteže dužinom plitkog središta. Na sjevernom pročelju nalazila se terasa i široko stubište s balustradom koje je kroz malen reprezentativni vrt geometrijske kompozicije vodilo do parka.³⁷

Arhitektonska plastika koja dekorira fasadu jednostavnog je klasicističkog oblikovanja s plitkim pilastrima koji završavaju u kapitelima i pravokutnim zidnim otvorima. Krov se sastoji od mansaradnog krovišta prekrivenog biber crijepom, a ono je prekinuto krovnom atikom na sjevernom pročelju i limenim dekorativnim akroterijima na tjemenu krovnih ploha.³⁸

³⁶ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 67-68.

³⁷ Isto, str. 216.

³⁸ n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Deskripcija, str. 4-11.

Slika 15. Tlocrt rasporeda prostorija prizemlja Malog dvorca prije 1945.

Mali dvorac je, baš kao i Veliki, izgrađen na padini ali puno slabijeg nagiba pa je izgled suterenskih prostora manje složen. Građevina ima jedan suterenski prostor, podrum koji je zanimljiv po tome što je pri njegovoj izgradnji korištena tehnologija armirano-betonskog korita koje štiti građevinu od podzemne vode i vlage. Ovo je inovativna tehnika s početka 20. stoljeća koja se tada tek počela

pojavljivati u Europi, a kamoli u Hrvatskoj.³⁹

Što se tiče unutrašnjosti, sobe su bile raspoređene tako da su reprezentativni saloni smješteni u središnjem dijelu građevine, skupa s obiteljskim spavaćim sobama, dok su se manje prostorije praktične naravi i prostori za poslužu nalazili na rubovima građevine. Unutarnja dekoracija odgovarala je vanjskom neoklasicističkom izgledu dvorca s elegantnim drvenim ugrađenim namještajem i brojnim dekorativnim predmetima.⁴⁰

Ukratko, iako je bio manji i nešto skromnije uređen, Mali dvorac se uklopio u pejzaž imanja i čini važan element njegove prepoznatljivosti i vrijednosti.

2.6. Pejačevići kao sakupljači

Dvorski sklop Pejačevića tako je tokom 19. i 20. stoljeća poprimio visoko reprezentativnu formu, a tom dojmu pomagalo je i unutarnje uređenje koje je osim bogatih elementa arhitektonske plastike i umjetnički oblikovane drvenarije bilo nadopunjeno brojnim dekorativnim i funkcionalnim predmetima. Pejačevići su tokom godina stvorili veliku obiteljsku zbirku umjetnina, namještaja i uporabnih predmeta tipičnih za vlastelinske obitelji Slavonije u ovome periodu. Teško je znati točno kako su Mali i Veliki dvorac i park bili

Slika 16. Salon u Velikom dvorcu prije 1945.

³⁹Obad-Šćitaroci, 1998., str. 216.

⁴⁰ n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Deskripcija, str. 4-11.

opremljeni prije Drugoga svjetskog rata zbog događanja koja su uslijedila u drugoj polovici 20. stoljeća no iz kombinacije pisanih i slikovnih podataka te sačuvanih predmeta može se doći do određenih zaključaka.

Predmeti kojima je opremano imanje uglavnom su dolazili iz tri izvora nabave: lokalnih umjetničkih radionica poput Osječkog slikarskog kruga, iz grada Soprona u kojem su Pejačevići još uvijek bili u kontaktu s mađarskom granom obitelji te iz drugih slavonskih obiteljskih posjeda.⁴¹

Unutrašnjost dvoraca bila je bogato ukrašena prateći dizajn već spomenutog Ferenc Storna koji je dizajnirao setove pokućstva za salone, spavaonice, radne sobe, vrtove itd. Uz to, građevine su bile ispunjene umjetnički oblikovanim predmetima za svakodnevnu uporabu poput lovačke opreme, porculanskih predmeta, tekstila i srebrnine, a posebno vrijedni uporabni predmeti bili su glazbeni instrumenti na kojima je svirala Dora Pejačević: koncertni glasovir i tri violine.

Slika 17. Salon Malog dvorca prije 1945.

Prostor je krasila i umjetnička zbirka tipična za slavonsko vlastelinstvo ovoga razdoblja, a sastojala se većinom od slika. Dio ove zbirke bila je tzv. *Galerija predaka* s portretima Josipa Pejačevića (1710.-1787.), Ljudevita Erdodiya (1749.-1794.), Marije Eleonore Erdody (1745.-1783.), Karla Pejačevića (1745.-1815.), dok se drugi dio sastojao od krajolika, mrtvih priroda, alegoričnih slika i slika sakralne prirode. Autorstvo mnogih radova nemoguće je utvrditi, no neke od slika djela su poznatih hrvatskih i europskih autora poput Mencija Clementa Crnčića, Ljube Babića, Vlaha Bukovca, Johanna Michaela Militza, Johanna Georga Weikerta itd.⁴²

Na kraju valja spomenuti i privatnu knjižnicu obitelji Pejačević koja se sastojala od oko 5000 dokumenta i knjiga. Sadržavala je djela raznolikih žanrova (povijest, filozofija, ekonomija, glazba...) i mnoge vrijedne arhivske podatke o obitelji Pejačević i Našičkom imanju poput katastarskih karata, ugovora, grbova itd.⁴³

⁴¹ Najcer Sabljak, Lučevnjak, 2014., str. 18-21.

⁴² Najcer Sabljak, Lučevnjak, 2014., str. 21-29.

⁴³ Bošnjak, 2012., str. 135-138.

Po svemu tome možemo vidjeti da vrijednost sklopa nije ležala samo u pejzažnoj i rezidencijalnoj arhitekturi već i u njegovoj bogatoj opremi koja je, skupa s građevinama i zelenilom, stvarala sliku reprezentativne vlastelinske rezidencije.

2.7. Spomenička vrijednost sklopa

Jedna od riječi koja se često spominje pri opisivanju sklopa Pejačević jest reprezentativnost, pogotovo kada govorimo o Velikome dvorcu. Pejačevići su, kao i svaka vlastelinska obitelj, razumjeli važnost *imidža* kao alata održavanja moći. Osim svog ekonomskog i političkog uspjeha obitelj je u prosvjetiteljskom duhu pokušavala održavati dobre odnose sa stanovništvom koje je živjelo oko njih pa su se, kao što sam već spomenula, bavili izgradnjom javno korisnih ustanova, potporom umjetnika i razvojem lokalnog gospodarstva. Sve ovo pridonijelo je tome da su Pejačevići tokom boravka u Hrvatskoj zadržali općenito pozitivnu reputaciju među svim društvenim slojevima.

Našičko imanje, primarno Veliki dvorac koji je bio vidljiv svakome tko bi prolazio glavnom cestom, zato je moralo odigrati ulogu fizičkog utjelovljenja obiteljske vlastelinske reputacije. Pejačevići su bili svjesni važnosti dvorca kao simbola obiteljske moći, što pokazuje i činjenica da o njemu piše Julijan Pejačević, obiteljski povjesničar, 1876. godine. On u svojoj knjizi o povijesti obitelji donosi crtež dvorca prije pregradnje 1865. godine (vidi sl. 6.) i opaske o njegovoj izgradnji.⁴⁴

Slika 18. Razglednica datirana prije 1945. - pokazuje Veliki dvorac i dijelove parka

⁴⁴ Najcer Sabljak, Lučevnjak, 2014., str. 18-22.

Dvorac, međutim, nije ostao samo simbol obitelji Pejačević, već je u idućih stotinjak godina zbog svog prominentnog smještaja u središtu grada i utjecaja obitelji koja živi u njemu postao dio slike Našica kao mjesta. Pri kraju 20. stoljeća o njemu piše Placido Belavić u svojoj knjizi *Našice: povijesne crtice* u kojoj ga ističe kao građevinu važnu za povijest grada.⁴⁵ O tome da dvorac zadobiva daljnju simboličku i estetsku vrijednost govori nam i da mnoge našičke razglednice iz 20. stoljeća prikazuju upravo Veliki dvorac.⁴⁶ Prema tome možemo zaključiti da je imanje, a najviše Veliki dvorac, prepoznato kao sklop povijesne, estetske i simbolične vrijednosti dok je još služio kao rezidencija obitelji Pejačević.

2.8. Sklop u toku Drugoga svjetskog rata

Obitelj je na imanju živjela do početka Drugoga svjetskog rata i znamo da su u tom razdoblju često izvodili manje pregradnje i uređenje prostora poput zamjene platnenih tapeta papirnatima, izgradnje podrumskog prostora u istočnoj kuli, probijanja prozora u suterenu, nabavke i instalacije novog namještaja itd. Ove promjene nažalost nisu sistematično bilježene pa o njima znamo iz usmene predaje i prema zatečenom stanju građevine, što znači da je teško ustanoviti o kojim je točno radovima bila riječ i kada su se odvijali. Valja se sjetiti da je imanje u ovom razdoblju bilo privatna rezidencija i zbog toga obitelj nije osjećala potrebu voditi detaljnu evidenciju o promjenama u onome što je njima bio obiteljski dom.⁴⁷

Pejačeviću su u Hrvatskoj ostali sve dok Petar Pejačević (1908.-1987.), vjerojatno ponukan okolnostima prouzročenim Drugim svjetskim ratom, odlučuje primiti posao veleposlanika Nezavisne Države Hrvatske u Španjolskoj. Pejačevići tako 1945. godine gotovo preko noći napuštaju Našički posjed i obitelj se nikad nije vratila životu u Hrvatskoj. Veliki i Mali dvorac su tokom Drugoga svjetskog rata služili kao vojni stožer i bolnica za dvije vojne sile: prvo njemačku, zatim narodnooslobodilačku vojsku. Malo toga je znano o tome što se točno zbivalo na posjedu tokom Drugoga svjetskog rata s obzirom na to da je službena dokumentacija o imanju u ovom periodu oskudna, ali možemo pretpostaviti da vojska usred ratnih okolnosti nije pažljivo postupala sa sklopom.⁴⁸

⁴⁵ Belavić, 1991., str. 16.

⁴⁶ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 210-218.

⁴⁷ Podaci dobiveni iz razgovora s ravnateljicom Zavičajnog muzeja Našice, 15. svibnja 2024.

⁴⁸ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 220.

Pejačevići su prije odlaska prema naputku vlasti NDH spremili najvrjednije predmete s imanja (oko 40 predmeta, većinom umjetničke naravi) u Osječku gradsku štedionicu. Svi ostali predmeti bili su skriveni po gradu na lokacijama poput tavana zgrade šumarije i vlastelinskog imanja Šipovac ili ostavljeni na Našičkom imanju na tavanima i u podrumima. Nitko se nije brinuo o građevinama tokom rata no iako su Našice bile izložene ratnim zbivanjima pa su ovdje vođene i bitke, grad ne doživljava veća razaranja, tako da kraj rata dočekuju s manjim štetama i statički neoštećene. Po svršetku rata vojne postrojbe napustile su Našice i ostavile sklop prazan i nezaštićen, a nekoliko mjeseci nakon njihova odlaska u sudbinu imanja upliću se službeni državni organi novo formirane vlasti.⁴⁹

⁴⁹ Bošnjak, Lučevnjak, 2018., str. 116-117.

3. Sklop u drugoj polovini 20. stoljeća

3.1. Građevinski radovi na Velikom dvorcu do restauratorskih radova započetih 2018. godine

Obitelji Pejačević je 1946. suđeno u odsutnosti i donesena je odluka o eksproprijaciji njihove imovine. Zbog toga neposredno nakon Drugoga svjetskog rata vidimo promjenu funkcije bivšeg vlastelinstva: veliki prostor u središtu grada bio je odviše primamljiv da bi ga se ostavilo neiskorištenim, a zahvaljujući novom političkom poretku imanje i sve što se nalazi na njemu prošlo je proces nacionalizacije tj. postaje društveno dobro.⁵⁰

Tako su se u Mali i Veliki dvorac tokom 20. i 21. stoljeća uselile raznovrsne javne ustanove koje su na imanju smjestile službene prostore: Kulturno-umjetničko društvo Lisinski, Radio postaja Našice, Glazbena škola Kontesa Dora, Gradska knjižnica Našice, Društvo Naša djeca, uredi šumarije, srednja škola itd. Novom političkom režimu nije odgovaralo promicanje hrvatske vlastelinske baštine pa je, što zbog nemara što zbog sabotaze, bilo teško doći do fondova i osoblja potrebnog za održavanje sklopa u prikladnom stanju.⁵¹ Unatoč tome, teško je bilo ignorirati činjenicu da se radi o prostoru u kojem društvo već duže vrijeme vidi određenu kulturnu vrijednost a nastavlja biti vezana uz sklop unatoč njegovoj nacionalizaciji, pa Veliki i Mali dvorac i park tokom šezdesetih godina 20. stoljeća dobivaju status spomenika kulture.⁵²

Zbog već spomenute političke situacije bilo je teško službeno utvrditi tip vrijednosti koju bi trebalo pripisati imanju, jer ga je njegova uska povezanosti s vlastelinstvom činila potencijalno opasnom temom. Međutim, kako je odmicalo 20. stoljeće došlo je do promijene političkih i društvenih okolnosti pa se vrijednost Našičkog imanja sve bolje profilira i lakše je doći do fondova za održavanje.⁵³

⁵⁰ Isto, str.116.

⁵¹ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 65-66.

⁵² Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Uvod, str. 1-2.

⁵³ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 65- 66.

kasnije pokazale nekompatibilne sa starijim strukturama.⁵⁶ Od 1976. do 1978. godine restaurirana je i cjelokupna fasada dvorca, pri čemu je također korištena cementna žbuka te je građevina obojana polikromno u oker-žutu boju.

Usred ovih radova 1974. godine otvara se Zavičajni muzej Našice, za koji je tokom prethodne četiri godine sabrana raznovrsna građa: lončarija, tekstil, drveni predmeti itd. Muzejski djelatnici također počinju stvarati arhivu dokumenata, literature i foto-materijala vezanu uz imanje. Unatoč tome, mnogi dokumenti su izgubljeni ili nikada nisu došli do arhiva i o većini intervencija na imanju svjedoče samo troškovnici ili slike i nemoguće je utvrditi izvođače i točne lokacije zahvata.⁵⁷

Slika 21. Restauracija zidnih ploha predvorja u prizemlju Velikog dvorca u osamdesetima

Radovi na Velikom dvorcu nastavljaju se i tokom osamdesetih i devedesetih godina, pa od 1980. do 1987. bilježimo restauriranje zidnih ploha i stropova u predvorju, a 1980. restauriranje žutog salona. U ovom razdoblju muzej je povećao zbirku povijesnih, arheoloških, etnoloških i likovnih predmeta, a uz to su otvorene i spomen-sobe Isidora Kršnjavoga, Hinka Juhna i Dore Pejačević. Kako bi se

predstavio novi sadržaj, prostor Muzeja je proširen. Stalni postav smješten je u zapadni dio prizemlja, a uz njega se na ovoj etaži u istočnom dijelu građevine nalazi i Gradska knjižnica dok Limena glazba Našice i Kulturno-umjetničko društvo Lisinski ostaju u suterenu. Kao najveća kulturna ustanova u Našicama, Muzej sudjeluje u organizaciji raznih aspekata života grada i uključeni je u izvedbu Dana slavonskih šuma, Memorijalnih dana Dore Pejačević, Dana Franjevačke kulture, Dana grada Našica itd.⁵⁸

Posljednji zabilježeni arhitektonski radovi na Velikom dvorcu prije restauriranja započeto 2018. godine izvedeni su u 2001. godini, kada su konsolidirani potporni zidovi oko dvorca i vade se hrastove kocke kojima je bio popločen trijem glavnog ulaza. Tada se restaurira i ograda koja odvaja južnu stranu imanja od glavnog trga, a prvi put se u pisanom obliku pojavljuje zamisao o uređenju ugostiteljskog prostora u podrumu, koja tada nije realizirana ali

⁵⁶ Papić (2017), Konzervatorska studija velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Sanacija i adaptacija dvorca u 20.st., str. 42.

⁵⁷ Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Povijest muzeja i muzejskih zbirki, str. 7.

⁵⁸ Isto, str. 8.

je najvjerojatnije inspirirana komunalnim društvenim prostorom koje se nalazio u podrumu dvorca tokom 1960-ih godina.⁵⁹

Vidimo da je Veliki dvorac nakon Drugoga svjetskog rata ostao u brizi državnih službi te ga je njegov status kulturnog dobra zaštitio od unosa drastičnih arhitektonskih promjena u strukturu i formu zgrade ili njegovu unutrašnjost. To jest, unatoč promjeni boje, materijala i rasporeda predmeta, osnovno arhitektonsko oblikovanje vanjštine i unutrašnjosti zgrade ostalo je nedodirnuto, jer nije bilo rušenja i pregrađivanja soba ni namjernog uništavanja dijelova arhitekture ili dekorativnih dijelova građevine.

Zbog manjka resursa i radne snage ovako velik i arhitektonski kompliciran sklop bilo je teško održavati pa zato vidimo da je dvorac bio u konstantnom stanju održavanja i prilagođavanja funkcijama. Radove su nadzirala i odobraval nadležna konzervatorska tijela: do 1965. godine Konzervatorski zavod Zagreb, od 1965. godine do 1990-ih Regionalni zavod Osijek, a od oko 1999. godine do danas Konzervatorski odjel Ministarstva kulture i medija u Osijeku. Zato vidimo da se uglavnom radilo o restauratorskim radovima, pri kojima se poštovala izvorna forma građevine, a mnoge intervencije koje danas držimo neprikladnima bile su dio standardne restauratorske prakse toga doba.

Ovakav pristup doveo je do toga da se Veliki dvorac spašava od propasti ali nikada nisu izvedene intervencije koje bi ponudile sveukupno rješenje osnovnoj dvojbi oko sklopa, a to je da se radi o prostoru koji je promijenio funkciju iz vlastelinske rezidencije u mjesto boravka većega broja javnih kulturnih organizacija. Iz te perspektive možemo vidjeti da se radi o svojevrsnom održavanju prostora kojemu je, ako namjerava podržati svoju novu funkciju, ustvari potrebna adaptacija.

3.2. Građevinski radovi na Malom dvorcu do restauriranja započetog 2018. godine

Mali dvorac, skupa s ostatkom imanja, nacionaliziran je nakon Drugoga svjetskog rata i u njega se useljava više novih korisnika. Građevina je šezdesetih godina 20. stoljeća dobila status spomenika kulture, no za razliku od Velikog dvorca dodijeljen joj je status spomenika kulture treće klase i prema tome je određen kao građevina komparativno manje kulturne vrijednosti. Ne zna se zašto je donesena takva odluka, no možemo pretpostaviti da su ulogu igrale „mladost“ građevine (Mali dvorac izgrađen je stoljeće nakon Velikoga) te njene manje

⁵⁹ Arhiv Zavičajnog muzeja, Troškovnik radova, 2001.

dimenzije i skromnije uređenje. Mali dvorac također zbog svoje lokacije nije vidljiv s ulice pa tako, za razliku od Velikoga, nije postao ključni dio vizualnog identiteta središta grada. Odluka da se Malom dvorcu pripiše manja službena kulturna vrijednost pokazala se potencijalno negativnom za njegovo očuvanje, što ćemo vidjeti u nastavku teksta.⁶⁰

Nakon Drugoga svjetskog rata u prostorije Malog dvorca bila je smještena Našička gimnazija, iako građevina zbog svog unutarnjeg prostornog rasporeda nije bila prikladna za tu svrhu. Situacija se mijenja nakon potresa koji je pogodio Našice 1963. i pritom nanio štetu mnogim važnim gradskim zgradama, uključujući i Mali dvorac. Građevina je i prije 1963. godine imala problema sa zemnom vlagom koja je prodirala u zidove pa je šteta koju je uzrokovao potres na krovnoj konstrukciji i u zidovima dodatno potencirala problem. Grad Našice je do 1965. godine uspio osigurati fondove potrebne za restauriranje Malog dvorca (Veliki dvorac je začudo ostao neoštećen) i dozvolu za radove od Konzervatorskog zavoda u Zagrebu. Unatoč konzultaciji sa Zavodom, popravak je obavljen bez uključivanja stručnjaka pa su zahvati bili neprikladni ili nepromišljeni. Tada su porušeni unutarnji zidovi zgrade, što je oštetilo izvorni prostorni plan a na fasadi je pojednostavljena arhitektonska plastika.⁶¹

Slika 22. Stanje fasade Malog dvorca u 2004., zapadno bočno pročelje

izbjegavanja intervencija koje bi mogle devastirati građevinu. Kako bi osigurali da se provede prikladan popravak, 1979. godine Regionalni je zavod poslao inspekciju koja je otkrila da su

Slične probleme nalazimo i u intervenciji 1978. godine. Kada je gimnazija preseljena iz prostora dvorca u njega su doseljena tri nova korisnika: Društvo Naša djeca, Radio postaja Našice i Glazbena škola Kontesa Dora. Kako bi prostor prilagodili novim korisnicima Grad Našice je od Regionalnog zavoda za zaštitu kulture u Osijeku zatražio dozvolu za adaptaciju građevine. Zavod se s prijedlogom složio no, možda ponukani prijašnjim iskustvima, istaknuli su važnost

⁶⁰ n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Povijesni podatci, str. 2.

⁶¹ Isto, str. 2.

pri radovima probijene rupe za ventilacijski sustav na južnoj fasadi građevine, a vrijedna stolarija bila je obojana destruktivnim bojama. Zavod zato od Grada Našica traži da isprave neprikladne intervencije na građevini ali je grad ignorirao njihov zahtjev.

Motiviran željom da zaustavi degradaciju Malog dvorca, Regionalni je zavod 1989. godine revalorizirao građevinu i dao joj

status spomenika prve kategorije. No dotad je šteta već bila napravljena te je Mali dvorac nastavio propadati zbog nedostatka brige. Situacija se promijenila 2004. godine, kada je grad u suradnji s Muzejom formirao plan restauriranja dvorca koji započinje naručivanjem Konzervatorske studije Maloga dvorca. Iste godine restaurirano je krovništvo i drvena kolonada na južnom pročelju. Planirani su i daljnji radovi pa je 2008. godine napravljen niz projekata koji su ciljali restauriranju građevine. Nažalost, ovi projekti zbog financijske situacije nisu realizirani pa je Mali dvorac nastavio propadati.⁶²

Slika 23. Kolonada nakon restauracije dijelova Malog dvorca 2004.

3.3. Radovi u parku do restauriranja započetog 2018. godine

Park je tokom Drugoga svjetskog rata bio zapušten i srušeni su dijelovi vrtne arhitekture poput staklenika i Dorinog paviljona, a u poratnim godinama park je obrastao i time izgubio dio svoje forme. Unatoč tome, već 1949. godine prepoznat je kao „javno prirodno dobro“ ali zbog već spomenute socijalno-političke situacije gradu je nedostajalo sredstava za njegovo održavanje. Prvi pokušaj restauriranja bilježi se 1958. godina, kada je formiran plan restauriranja parka koji, zbog nedostatka financijske potpore, nikada nije bio proveden u djelo. Ipak, ovaj nedostatak financijske potpore kasnije se pokazao pozitivnim s obzirom da je, prema izvješću suvremenika, plan bio loše koncipiran.⁶³

⁶² n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Povijesni podatci, str. 3.

⁶³ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 218-220.

Slika 24. Faksimilska rekonstrukcija Dorinog paviljona pored jezera

Vrijednost perivoja reafirmirana je 1963. godine kada je proglašen „spomenikom vrtne arhitekture“. Sljedećih dvadesetak godina perivoj je suradnjom Grada Našica i Zavičajnog muzeja spašen od potpune degradacije. Iako nije bilo fondova za restauriranje vrtne arhitekture i hortikulture, briga o parku nastavljena je nizom manjih akcija poput rušenja starog i

podsađivanja novog drveća, redovite košnje zelenih površina i održavanja čistoće putova, jezera i rijeka. U desetljeću nakon rata u istočnom dijelu parka izgrađeni su betonski teniski tereni, a na samoj istočnoj granici parka je izgrađeno parkiralište. Zahvaljujući ovakvoj brizi park nije „podivljao“ tj. zadržao je osnovni oblik koji je dobiven preuređenjem 1865. godine.⁶⁴ Veće radove park doživljava 1983. godine kada je dio uz Veliki dvorac i jezero uređen prema izvornom izgledu prostora. Također je obavljena faksimilska rekonstrukcija Dorinog paviljona, uređen je otočić na jezeru na kojem je izgrađen osmerokutni paviljon spojen s ostatkom prostora drvenim mostom, šetnice su očišćene i uz njih postavljene drvene klupice dok su zelene površine i drveće detaljnije uređeni.⁶⁵

Tokom slijedeća tri desetljeća Grad i Muzej park održavaju svakodnevnom brigom ali se u njemu više nisu izvodili veći radovi. Kada je središte grada 2009. godine proglašeno kulturnom cjelinom, u to je bio uključen i park, što ga je postavilo u zonu A kategorije zaštite tj. mjesto izuzetne vrijednosti i potpune zaštite. Nedugo nakon toga, 2013. godine, odučeno je da će park proći veći postupak restauriranja i obnove pa je iste godine pripremljena studija parka. Iako je studija provedena i nabavljena je sva dokumentacija potrebna za početak radova,

Slika 25. Osmerokutni paviljon na otoku u jezeru i drveni most

⁶⁴ Manojlović (2013.), Studija zaštite i projekt revitalizacije, Arbor d.o.o., Osijek, Analiza povijesnih izvora, str. 8-12.

⁶⁵ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 219.

oni nisu provedeni zbog šire imovinsko-pravne situacije u kojoj se tada nalazilo Našičko imanje.⁶⁶

3.4. Pokretna baština s Našičkog imanja u 20. i 21. stoljeću

Nakon Drugoga svjetskog rata odlučeno je da sklop treba „očistiti“ prije nego što u njega uđu novi korisnici tj. da iz njega treba pomaknuti predmete koje su postavili Pejačevići. Pošto su prijašnji vlasnici sklopa bili vlastelini poznati kao kolekcionari, procijenjeno je da bi mnogi predmeti na imanju mogli imati kulturnu i likovnu vrijednosti pa bi ih bilo uputno prenijeti u ustanovu koja se za njih može prikladno zbrinuti.⁶⁷

U ovom periodu zaštita spomenika kulture potpada pod dužnost Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske koje formira Komisiju za skupljanje i čuvanje kulturnih spomenika i starina ili KOMZ-u. Komisija je 1945. godine poslala predstavnicu, povjesničarku umjetnosti Danicu Pinterović na teren kako bi utvrdila stanje sklopa i organizirala prijenos onog dijela inventara koji je preživio rat i bio je smatran vrijednim. S obzirom na lokaciju imanja odlučeno je da se inventar prenese u najbližu veliku kulturnu instituciju blizu Našica tj. Državni Muzej u Osijeku (danas Muzej Slavonije u Osijeku).⁶⁸

Sudeći prema bilješkama Danice Pinterović, proces sastavljanja inventara bio je vrlo kompliciran. Jedan dio premeta, pohranjen u Osječkoj gradskoj štedionici, bio je doniran Muzeju u Osijeku i zabilježen kao „dar obitelji Pejačević“. Veliki dio inventara bio je skriven po gradu i bilo ga je teško locirati no nakon što je nađen vraćen je na imanje, gdje se pridružio predmetima koji su već bili na lokaciji. D. Pinterović je u razdoblju od 1945. do 1950. godine u četiri navrata organizirala prijevoz premeta u Osječki muzej gdje su inventarizirani i priključeni muzejskom fondu.

Unatoč trudu, Pinterović nije uspjela zadržati sve predmete namijenjene muzeju na imanju, pa u njenim bilješkama saznajemo da je dio inventara bio ukraden iz dvorca prije premještanja u Osijek. Povrh toga, Pinterović bilježi više prilika u kojima je naišla na predmete iz dvorca u prodaji po lokalnim dućanima, a pritom je često bilo nemoguće odrediti kojim su putem došli u ruke prodavača. Sudeći prema tome da su se predmeti s imanja mogli naći i izvan Našica,

⁶⁶ Manojlović (2013.), Studija zaštite i projekt revitalizacije, Arbor d.o.o., Osijek, Analiza povijesnih izvora, str. 8.

⁶⁷ Obad-Šćitaroci, 1998., str. 210-221.

⁶⁸ Bošnjak, Lučevnjak, 2018., str. 116.

očito je da su ih kradljivci preprodavali diljem zemlje. Dva ilustrativna primjera ovog fenomena su namještaj iz spavaće sobe Gabrijele Pejačević koji se u 2000. godini nalazio u Rezidenciji za strane državljane u Zagrebu i veći broj knjiga iz privatne knjižnice Pejačević koji su otkupljeni iz zagrebačkih antikvarijata.

Treba napomenuti i da je jedan dio inventara koji je nađen na imanju tamo bio i ostavljen. U Osječki muzej u ovome su periodu dolazili predmeti s velikog broja slavonskih vlastelinskih imanja pa su zbog nedostataka vremena, novaca i radnika bili veoma selektivni oko predmeta koje su primali u Muzej.⁶⁹ Na kraju procesa prikupljanja inventara u Osječki muzej preneseno je 100 umjetnina, 70 komada namještaja, 90 komada porculana i staklovine, oko 2000 knjiga i 100 komada ostalih predmeta (samovari, lepeze, štapovi...)⁷⁰

Ovo ostavlja otvoreno pitanje ostalih predmeta, pogotovo 3000 knjiga iz privatne knjižnice, koje nikada nisu dospjele u Osječki muzej. Velik dio uporabnih predmeta najvjerojatnije je bio ukraden iz dvorca tokom i nakon rata ili iz lokacija na kojima su predmeti bili skriveni. Što se tiče knjiga, jedan dio knjižnice vjerojatno je spalila NDH vojska u aktu paljenja knjiga na glavnom trgu, drugi dio je završio u gradskoj knjižnici, a nekolicina je najvjerojatnije bila ukradena.⁷¹ Bilo kako bilo, do 1950. godine u Osječki muzej prenesena je sva građa za koju je ustanova bila zainteresirana dok je ostatak inventara ostavljen na imanju u Našicama na korist organizacijama koje su se nastanile u dvorcima.

Kada su stigli u Muzej, predmeti su muzealizirani i dodani muzejskom fondu, koji je u poslijeratnom periodu drastično narastao zbog velikog broja predmeta konfisciranih s nacionaliziranih vlastelinskih imanja. Štoviše, zbirka slika proširena je do mjere da je bilo potrebno uspostaviti novu ustanovu kako bi ih se prikladno zbrinulo: Muzej likovnih umjetnosti u Osijeku, u kojem je završio i dio slikarskog inventara iz Našičkog sklopa.⁷² Tako se pokretna baština iz Našičkih dvoraca može vidjeti u katalogima poput *Povijest namještaja ilustrirana primjerima iz Muzeja Slavonije* s pripadajuće izložbe održane 1952. godine.

⁶⁹ Bošnjak, Lučevnjak, 2018., str. 116.

⁷⁰ Isto, str. 117.

⁷¹ Bošnjak, 2012., str. 141-144.

⁷² Bošnjak, Lučevnjak, 2018., str. 119.

Slika 26. „Portret Marije Eleonore Pejačević“, donedavno u Našičkoj zbirci GLUO-a, sada na posudbi Zavičajnom muzeju u Našicama

Slika 27. "Lovina", donedavno u Našičkoj zbirci GLUO-a, sada na posudbi Zavičajnom muzeju u Našicama

Novonastali Našički muzej osnovan je 1974. na građi koja je bila pronađena po gradu i u dvorcu nakon inicijalnog prijenosa inventara u Osijek od 1945. do 1950. godine. Prvi ravnatelj muzeja Josip Waller stupio je u kontakt s osječkim ustanovama kako bi se dogovorili o povratku dijela izmještene građe u njen izvorni prostor. Dogovor nikada nije postignut, štoviše Ministarstvo prosvjete je Muzeju Slavonije u Osijeku i Likovnom muzeju u Osijeku dalo pravo da zadrži građu s Našičkog imanja.⁷³ Našički muzej je zato dopunio postav koristeći predmete slične izvornima ili kupujući od privatnih stranki predmete ukradene iz dvorca.⁷⁴

Promjenom političke situacije u Hrvatskoj i Domovinskim ratom nestala je politika samocenzure koja je dotad vladala u temama vezanim za vlasteline. Tako se u 21. stoljeću otvoreno počinje istraživati cjelokupni „život“ vlastelinskih imanja, uključujući i eksproprijaciju inventara s njihovih posjeda. Jedna od poznatijih izložbi koja je proizašla iz ovog istraživačkog perioda jest „Veličanstveni Vranyczanyjevi“ održana u Muzeju za Umjetnost i obrt u Zagrebu tokom 2016. godine.⁷⁵

⁷³ Najcer Sabljak, Lučevnak, 2014., str. 25-27.

⁷⁴ Isto, str. 28-29.

⁷⁵ Bagarić, 2016 str. 1-25.

Baština obitelji Pejačević prošla je sličan istraživački tretman, a u modernom istraživanju Našičkog imanja najvažniju ulogu su imale Silvija Lučevnjak, sadašnja ravnateljica Našičkog Muzeja i Jasminka Najcer Sabljak, viša kustosica Muzeja likovnih umjetnosti u Osijeku. Te su autorice objavile niz radova u sklopu izložaba, konferencija, časopisa i knjiga u kojima odvojeno i zajedno istražuju priču o našičkoj baštini obitelji Pejačević.

Ove izložbe i radovi uvelike su pomogle populariziranju Našičkog imanja kao predmeta interesa akademskih krugova i ljubitelja kulture, a za nas su važni i jer su bili važni izvori znanja pri konceptualizaciji restauriranja imanja započetog 2018. godine.

Slika 28. Novinski članak o izložbi "Obitelj Pejačević-povijest, kultura, umjetnost"

4. Konzervatorsko-restauratorski radovi započeti 2018. godine

4.1. Pravna situacija koja prethodi restauriranju

Nakon Domovinskog rata i uvođenja novog političkog sustava posjedi koji su bili nacionalizirani nakon Drugoga svjetskog rata ušli su u proces reklamacije i povrata prijašnjim vlasnicima. Ovaj proces je 2012. zahvatio i Našičko imanje. Iako se Pejačevići poslije rata nisu vratili u Hrvatsku, obitelj je nastavila život u Europi i Americi. Godine 2012. zakonski nasljednici Našičkoga imanja locirani su i kao dio procesa „povrata i naknade oduzete imovine“ vraćeno im je Našičko imanje. Priča se zakomplicirala kada je Marko Pejačević, koji je predstavljao obitelj u procesu reklamacije, 2013. objavio da imanje planiraju prodati Sveučilištu u Zagrebu.⁷⁶

Reklamacija imanja predstavljala je šok za upravu grada Našice i lokalno stanovništvo. Kao prvo, sklop je jedan od glavnih kulturnih i turističkih točaka grada, s obzirom na to da se u njemu nalazi Muzej koji je najveća kulturna institucija u gradu. Kao drugo, zbog svoje lokacije u središtu grada imanje je postalo neizbježan vizualni element kretanja gradom, ključan dio mjesnog imaginarija i jedan od simbola grada. U tom smislu njegova ponovna privatizacija i prenamjena predstavlja bi veliku promjenu u kulturnoj, vizualnoj i ekonomskoj dinamici grada.

Nadalje, smještanjem javnih ustanova unutar i uokolo imanja prostor je za mještane tokom nekoliko naraštaja zadobio novu dimenziju. Postao je nezaobilazni dio svakodnevnog života te su uz njega vezane priče o odrastanju, igri, romansi, obitelji, prijateljima itd. Imanju je, osim već prepoznate povijesne i estetske vrijednosti, tako pridodana i sentimentalna dimenzija koju je proizvela zajednica i posljedica je njegove nacionalizacije. Ukratko, imanje se na više razina: društvenoj, kulturnoj, ekonomskoj, turističkoj, simboličkoj i sentimentalnoj, uplelo u priču o Našicama i kao takvo postalo dio tkiva grada.⁷⁷

Ovo je kontekst u kojem se mogu razumijevati događaji koji su slijedili najavu o prodaji imanja. Lokalni mediji i sudska dokumentacija svjedoče da je gradska vlast loše primila vijest o prodaji dvorca. Grad Našice je tako preko županijskog suda tužio Marka Pejačevića, pritom tvrdeći da je grad suvlasnik Velikog dvorca, pa se potencijalna prodaja imanja vidi kao protuzakonita. Zbog toga što je veliki dio postupka riješen, izvansudski su mnoge činjenice

⁷⁶ Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, „Marcus Pejačević neugodno iznenadio Našičane- Dvorac želi prodati sveučilištu“, u: *Glas Slavonije*, 14.11.2013.

⁷⁷ Tutić, 2021, str. 3-6.

ostale nepoznate, među ostalima nije poznato na čemu se zasnivao argument o suvlasništvu dvorca niti zašto je u pitanju bio samo Veliki dvorac. Ipak, možemo pretpostaviti da su se tužitelji oslanjali na tome da je Grad u posljednjih šezdeset godina financirao sve vezano uz održavanje Velikog dvorca, a među ostalim i Malog dvorca i parka. Pejačevići su na to reagirali podizanjem vlastite tužbe u kojoj su tužili Ministarstvo pravosuđa da dokida zahtjev za povratom i naknadom oduzete imovine. Županijski sud je 2013. godine presudio da je Grad Našice suvlasnik dvorca te se obitelj i grad upućuju na daljnje pregovore u izvansudskom postupku. Godine 2015. konačno je došlo do dogovora u kojem se Grad Našice obvezao da će otkupiti Veliki dvorac od Pejačevića za iznos od 720.000 eura u tri obroka do 2017. godine.⁷⁸ Odnos između grada i nasljednika se tokom ovog procesa „zaoštrio“, što pokazuje i činjenica da je glavni trg pred Velikim dvorcem u tom periodu preimenovan iz „Pejačevićevog trga“ u „Trg dr. Franje Tuđmana“.⁷⁹ Međutim, čini se da su povoljni odnosi ponovo uspostavljeni rješavanjem pravne situacije vezane uz Veliki dvorac, pa je obitelj Pejačević 2015. gradu darovala Mali dvorac i park. Uz to, obitelj je otada sudjelovala u više događaja vezanih uz restauriranje dvorca i predstavljanje baštine Pejačevića u Hrvatskoj. Ukratko, čini se da zakonska bitka nije imala trajnih posljedica na odnose Grada, Muzeja i obitelji.⁸⁰

Postupak restauriranja imanja slijedio je nedugo nakon rješavanja problema vlasništva. Službeni razlog restauriranja imanja jest očuvanje njegove vrijednosti i ekonomska dobit grada. Grad Našice se nakon sudskog postupka našao u nezavidnoj situaciji, ušli su u dug kako bi otkupili imanje koje je, u osnovi, bilo u vrlo lošem stanju. Ovo predstavlja dva problema. Prvo, sva tri djela imanja (Veliki i Mali dvorac i perivoj) registrirana su kao kulturna dobra i kao takvi po zakonu trebaju biti održavani na određenoj razini koja je u tom trenutku bila upitna. Drugo, Grad je kupnjom imanja ušao u dug kako bi investirao u nekretninu koja je u tadašnjem stanju bila, jednom riječju, neprofitabilna.

Posvetimo se onda na trenutak aspektu imanja koji smo dosad tek dotaknuli: ekonomskom. U posljednjih dvadesetak godina se u Europi, pa tako i u Hrvatskoj, razvijaju novi tipovi turizma kako bi se pridonijelo ekonomskom boljitku nacije. U Hrvatskoj je u posljednjih desetak

⁷⁸ Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, Ispravak odluke o davanju suglasnosti na sklapanje izvansudske nagodbe u postupku rješavanja imovinski-pravnih odnosa s nasljednicima obitelji Pejačević za Veliki i Mali dvorac, 24.2.2015.

⁷⁹ Lamont, 2023., str. 3.

⁸⁰ Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, Ispravak odluke o davanju suglasnosti na sklapanje izvansudske nagodbe u postupku rješavanja imovinski-pravnih odnosa s nasljednicima obitelji Pejačević za Veliki i Mali dvorac, 24.2.2015.

godina veliki naglasak stavljen na kontinentalni tip turizma kako bi se potaknuo ekonomski razvoj unutrašnjosti zemlje. Jedna od glavnih atrakcija koju hrvatski kontinentalni turizam nudi, osim gastronomске ponude, prirode, ruralnog okruţja itd. jest kulturno nasljeđe kojim je

Slika 29. Turistička karta Našice, vidimo da je imanje Pejačević istaknuto više puta

zemlja bogata. Našice ima priliku razviti svoju turističku ponudu u više smjerova, među ostalim kao grad koji ima dugu povijest koji je dobro je pozicioniran da se uključi na turističku kartu putem kulturnog turizma. Našice se, uz Osijek, Đakovo, Valpovo i Bizovac smatraju jednim od gradova u fazi turističkog razvitka u Hrvatskoj. Građevine poput kapele sv. Marka, franjevačke crkve i samostana, Bedemgrada, templarske crkve aduti su koji bi mogli privući potencijalne goste u grad. Našičko imanje sa svojom reprezentativnom arhitekturom, velikom zelenom površinom i bogatom poviješću još je jedna turistički privlačna točka. Kada se tome doda da je Muzej najveća kulturna institucija u gradu koja sudjeluje u organizaciji brojnih lokalnih kulturnih manifestacija, vidimo da je imanje važna lokacija za potencijalni turistički razvoj grada.⁸¹ Zato nije čudno da se grad Našice, kako bi sačuvao kulturnu vrijednost imanja i kako bi ga učinio financijski korisnim gradu, odlučuje za restauriranje sklopa. Ovome pridonosi i činjenica da se do 2015. godine, kada je pravna situacija vezana uz nekretninu riješena, uvažila praksa povlačenja sredstava za sufinanciranje kulturnih projekata iz Europskih

⁸¹ Batinić, 2019., str. 9-29.

fondova. Naime, restauriranje dvorca (i Gregorove vile) stajala je 99,9 milijuna kuna. Od tog iznosa je 85% financirano iz Fonda za regionalni razvoj Europske unije.

Za potrebe restauriranja je Grad naručio izradu konzervatorske studije Velikog dvorca koju piše Tone Papić pod okriljem firme Atelje d.o.o., a publicirana je 2017. godine. Za restauriranje Malog dvorca i parka pri izradi planova oslanjalo se na već spomenute konzervatorske studije sastavljene 2004. i 2013. godine, s izmjenama koje su zahtijevale promjene uzrokovane dodatnih degradacijama i drugačijim konceptom. Kao glavni izvođač radova na Velikom i Malom dvorcu izabrana je Osječka tvrtka *Valenčak d.o.o.*, a glavni projektanti bili su Ivica Valnečak koji je bio zadužen za radove na Velikom dvorcu i Branko Urban, koji je pripremio projekte za Mali dvorac. Ugovor s tvrtkom potpisan je 2018. godine, a vrijeme početka radova određeno je na tri godine tj. do 2021. godine. U restauriranju je sudjelovao i Konzervatorski odjel u Osijeku, koji je nadzirao i odobravao sve dijelove projekta.⁸²

4.2. Zatečeno stanje i koncept restauriranja Velikog dvorca

Konzervatorska studija Velikog dvorca izrađena je u sklopu programa zaštite kulturnih dobara Republike Hrvatske 2016. godine. Podaci za studiju pribavljeni su iz arhiva Muzeja i literature, s obzirom na to da se o Velikom dvorcu dosta pisalo. Već postojeća oštećenja omogućila su uvid u dublje slojeve gradnje pa je metoda vizualne analize dala mnoge vrijedne podatke, a tamo gdje je ona bila nedovoljna primijenjen je postupak sondiranja.⁸³ Zahvaljujući konstantnoj pozornosti posvećenoj dvorcu unutar posljednjih sedamdeset godina, očuvana je osnovna unutarnja i vanjska konstrukcija građevine. No unatoč prethodnoj brizi pri pregledu Velikog dvorca, zabilježen je veliki broj površinskih oštećenja koja bi bez intervencije pridonijela danjoj degradaciji građevine.

Najveću opasnost predstavljala je vlaga koja je na više načina prodrla u sve etaže dvorca i tako prijetila konstruktivnoj stabilnosti građevine. U podrumu je nađen hidroizolacijski premaz koji je u kombinaciji sa ciglenim zidovima i temeljima onemogućavao pravilan protok vlage kroz građevinu pa se kapilarna vlaga dizala u suteran i prizemlje. Osnovna zidna

⁸² Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, Rješenje Županijskog suda u Osijeku, 4.3.2013.

⁸³ Papić (2017), Konzervatorska studija velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Istražna sondiranja na građevini, str. 22.

konstrukcija suterena i prizemlja ostala je stajati, no došlo je do pucanja žbuke, ulaska vlage u zidove i ugrožavanja integriteta nosivosti zida. Danji problem predstavljala je krovna konstrukcija koja je bila u lošem stanju i nije pružala adekvatnu izolaciju od vremenskih uvjeta. Ovo je najviše utjecalo na stanje na prvom katu i tavanu.

Slika 30. Oštećenje stropa uzrokovano vlagom u sobi pored središnje prostorije kata

Na prostorijama prvog kata zamijećen je problem s uleknutim stropovima zbog trulosti stropnih greda, a osim što je smanjivala nosivost stropova, vlaga je uzrokovala pucanje zidne žbuke. To potiče daljnje propadanje i kompromitira konstruktivnu stabilnost prvog kata. Na neuređenom prostoru tavana primijećena je otvorenost prema složenom krovu s četverostrukom stolicom i kosnicima pa je bila vidljiva degradacija nosivih greda od vlage. Unatoč svemu tome, zidani dijelovi dvorca još su uvijek stabilni i čvrsti pa je zaključeno da je šteta koju je prouzročila vlaga popravljiva intervencijom u površinske slojeve građevine.⁸⁴ Još jedan dio dvorca nađen u lošem stanju bilo je pročelje.

Unatoč restauriranju sedamdesetih godina 20. stoljeća, bogata arhitektonska plastika koja ukrašava pročelje građevine bila je u lošem stanju zahvaljujući vlazi i korištenju neprikladnih materijala u prethodnim restauratorskim radovima. Izvorno pročelje bilo je izvedeno u bijeloj vapnenoj žbuci dok su skulpturalne dekoracije bile oblikovane od kamena muljike, pješčenjaka i gipsa. Pri restauriranju u sedamdesetima kao završni sloj zidne obloge bila je korištena vapnena cement-žbuka dok su kopije skulpturalne dekoracije bile odlivene u cementu. Korištenje neprikladnih modernih materijala u kombinaciji s opekom i vapnenim mortom kojim je dvorac izvorno zidan prouzročili su daljnje raspadanje zidne obloge, uništavanje skulpturalnih detalja i ulazak vlage u zidnu konstrukciju.

U sličnom stanju bio je i bakreni krovni pokrov i limene dekoracije krova, koje se nalaze oko krovnih prozora i dimnjaka. Bakar je relativno

Slika 31. Stanje fasade velikog dvorca prije restauriranja, sjeverni zabatni zid

⁸⁴ Papić (2017), Konzervatorska studija velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Postojeće stanje građevine, str. 1-7.

osjetljiv materijal koji brzo oksidira pod utjecajem vremenskih uvjeta pa je krovni pokrov na više mjesta prokišnjavao, dok su dekorativni elementi izgubili dio svoje forme.⁸⁵

Oštećeni su bili i vanjski dijelovi dvorca poput terasa, ulaznog trijema i vanjskog zida koji okružuje građevinu. Oni su u restauratorskim radovima 1970-ih godina također bili izvedeni u kombinaciji materijala poput opeke, gipsa i kamena pa su ovisno o otpornosti materijala degradirali različitim tempom.

Unutrašnjost dvorca je, zbog svoje arhitektonske i dekoracijske složenosti, posebno zahtijevan prostor za održavanje i kao takav je doživio određenu degradaciju. Tavan i podrum su, zahvaljujući slaboj uređenosti, pretrpjeli najmanja „oštećenja“ iako su betonski pod prvoga i puni drveni grednik drugoga bili u lošem stanju. Suteran, prizemlje i prvi kat izvorno su bili najbogatije uređeni i najintenzivnije korišteni nakon nacionalizacije građevine pa su prošli mnoge promjene, kako restauriranja, tako i degradacije. Vizualno najprimjetnija oštećenja bila su povezana s dekoracijskim elementima unutrašnjosti. Žbuka je na mnogim mjestima bila raspuknuta ili oguljena, kamene ploče podova prizemlja i galerije bile su izgrebene i oštećene, podni mozaici nisu sačuvani, drvene dekoracije zidova i dovratnika bile su pohabane, zidne profilacije uništene itd.⁸⁶

Osim degradacija uzrokovanih starenjem i nebrigom, konzervatori su naišli i na posljedice prijašnjih potencijalno neprikladnih restauratorskih postupaka. O nekima od njih, poput korištenja cementne žbuke na pročelju ili postavljanja polu-montažnog stropa u prizemlju, već smo govorili. No treba spomenuti i da su podovi, odnosno stropovi više prostorija i terasa bili izdignuti, odnosno spuštteni, određeni zidni otvori zazidani, neka prozorska krila zamijenjena modernim materijalima, uklonjene su dekorativne rešetke nekih prozora suterana itd. Ukratko, budući da je dvorac udomio brojne korisnike tokom više od pola stoljeća, izveden je veliki broj prilagodbi, od kojih su neke bile relativno benigne dok su druge kompromitirale vrijednost građevine.⁸⁷ Unatoč svemu, treba istaknuti da je Veliki dvorac Pejačevića ostao jedan od najbolje sačuvanih vlastelinskih građevina u Slavoniji.

Po onome što smo dosad vidjeli možemo zaključiti da je dvorac višeslojan arhitektonski sklop. Prvi sloj jest izvorni skromniji kasnobarokni dvorac koji je izgrađen 1811. godine, drugi sloj predstavlja dvorac nakon pregradnje 1865. godine, treći sloj jest dvorac kakav je

⁸⁵ Isto, str. 5-6.

⁸⁶ Papić (2017), Konzervatorska studija velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Postojeće stanje građevine, str. 4.

⁸⁷ Isto, str. 1-7.

bio prije Drugoga svjetskog rata, dok je četvrti sloj dvorac kakvoga su zatekli konzervatori 2017. godine prigodom prikupljanja podataka za studiju. Pitanje prezentacije bilo je, prema mišljenju konzervatora, olakšano činjenicom da je prvi sloj dvorca nemoguće predstaviti zbog nedostatnih podataka i jer bi to podrazumijevalo poništavanje kasnijih slojeva. Sloj koji je nastao nakon Drugoga svjetskog rata oblikovan je više ili manje uspješnim pokušajima restauriranja i kao takav njegov je vrijednosni status zanimljiv ali slab naspram dva sloja koja su najsnažnije obilježila dvorac: obnova 1865. godine i promjene koje je obitelj Pejačević unijela u dvorac dok su u njemu boravili. Zato je odlučeno da su najvrjedniji slojevi dvorca, i oni koje je ujedeno moguće znanstveno utemeljeno prezentirati, drugi i treći, to jest da se građevini treba vratiti izgled koji je imala neposredno prije Drugoga svjetskog rata. Pri tome se držalo da intervencije koje su Pejačevići unijeli u građevinu od dogradnje ili stilskeg restauriranja 1865. godine do Drugoga svjetskog rata govore o životu dvorca i usklađeni su s njegovim cjelokupnim izgledom te ih kao takve treba zadržati.

Kao vrijednosti dvorca određene su povijesna, estetska i spomenička. Prezentacija predratnog sloja dvorca podrazumijevala bi predstavljanje reprezentativne forme građevine, zadržavajući pritom promjene koji su u njega unijeli njegovi povijesno najutjecajniji korisnici, pa bi kao takva odgovarala svim trima kriterijima vrednovanja. Kako su to vidjeli konzervatori, ovo razdoblje također je dobro dokumentirano putem pisanih i slikovnih izvora (arhivi, literatura, pravni dokumenti, fotografije, slike, razglednice itd.) pa je restauriranje bilo moguće kvalitetno zasnovati na potrebnim autentičnim podacima.⁸⁸

Odluka o vraćanju dvorca u njegovo predratno stanje otvara pitanja o smještaju triju korisnika koja ostaju u dvorcu: Zavičajni muzej Našice, Limena glazba Našice i Kulturno-umjetničko društvo Lisinski. Muzej u dvorcu ostaje iz dva razloga. Prvo, u Našicama ne postoji drugo mjesto u kojemu bi mogao biti adekvatno smješten. Drugo, on je sedamdesetih godina 20. stoljeća preuzeo brigu o imanju i predstavljanju njegove baštine te je veliki dio njegova postava povezan uz građevinu. U tom smislu, u gradu ne postoji nijedna alternativna stručna organizacija koja bi preuzela brigu za imanje. Lisinski i limena glazba imaju dugu povijest suradnje s Muzejom i obje se ustanove bave kulturnim elementima koje Muzej i dvorac predstavljaju pa je procijenjeno da je njihov boravak u građevini u skladu s njenim pripisanim vrijednostima. Nadalje, odlučeno je da adaptacija prostora dvorca potrebama ovih triju korisnika ne bi ugrozila njegovu vrijednost.

⁸⁸ Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Valorizacija, str. 43.

Očito je da ni jednom od ovih korisnika ne bi odgovaralo vraćanje dvorca u potpunosti u njegovu predratnu formu pa se ideja o restauriranju spaja s idejom o adaptaciji određenih dijelova dvorca prema potrebama ovih triju korisnika. Uostalom, upitno je da li bi dvorac uopće bilo moguće potpuno vratiti u predratno stanje, budući da je veliki dio inventara izvezen u kulturne ustanove u Osijeku i nema izgleda da će ubrzo biti vraćen na imanje. Povrh toga, prostor podruma i tavana predstavljaju specifičnu problematiku, budući da tavan nikada nije bio uređen, a o uređenju podruma nedostaje podataka. U tom su smislu oba prostora u odličnom položaju za adaptaciju u kulturne ili komercijalne svrhe. Svemu tome treba dodati i da je pri osmišljavanju restauriranja imanja bila istaknuta potreba za davanjem ekonomske uloge prostoru, pa je koncept moderne adaptacije dijelova dvorca vrlo privlačan korisnicima njegovih prostora.

Uzimajući sve ovo u obzir, restauriranje Velikog dvorca orijentirano je na četiri međusobno povezana cilja: uklanjanje prijašnjih neprikladnih restauratorskih zahvata, saniranje dijelova koji su u prihvatljivom stanju radi sprječavanja daljnjeg propadanja, poduzimanje novih restauratorskih zahvata koji će određene dijelove dvorca vratiti u stanje prije Drugoga svjetskog rata i adaptacija dijelova prostora za potrebe triju spomenutih korisnika, pri čemu osnovne vrijednosti građevine ne smiju biti dokinute. Pri tome se ističe da se svi ovi postupci slobodno kombiniraju pri restauriranju građevine ovisno o potrebama i procijenjenim vrijednostima svakog specifičnog dijela građevine.⁸⁹ Tako ćemo vidjeti da se prema različitim prostorima različito odnos. Suteran, prizemlje i kat valorizirani su kao prostori najveće povijesne vrijednosti s obzirom da je kod njih najbolje sačuvan povijesni sloj koji cijela restauracija pokušava prezentirati- izgled građevine prije Drugog svjetskog rata. Zbog tog se na njima najviše primjenjuje metoda restauracije. U drugu ruku, isti sloj gotovo uopće nije sačuvan u podrumu i potkrovlju pa se u tim prostorima najviše koristi metoda adaptacije. U tom smislu konzervatorska je studija izložila opći plan restauriranja Velikog dvorca, a daljnji planovi ga prate s potrebnim izmjenama i detaljnijom razradom. Naglašena je potreba iskorištavanja podruma dvorca u komercijalne ugostiteljske svrhe, budući da je prostor bio neiskorišten i na privlačnoj lokaciji u središtu grada, a nema posebnu reprezentativnu vrijednost. U suteranu i prizemlju predviđen je smještaj svih triju korisnika građevine, dok bi tavan bio adaptiran za uporabu Muzeja.

⁸⁹Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Valorizacija, 43.

Konzervatorska studija ne specificira sve građevinske zahvate (to ostavlja planovima izvođača), no ipak naglašava potrebu za nekim izmjenama koje su nužne radi očuvanja vrijednosti građevine. U studiji se ističe da je zbog problema izazvanih vlagom bilo najhitnije urediti krovšte, zamijeniti bakrene ploče novima, ukloniti hidro-izolacijski sloj u podrumu i riješiti situaciju s kapilarnom vlagom injektiranjem zidova te aplikacijom sanacijske žbuke. Studija također zagovara restauriranje pročelja micanjem neprikladne i nanošenjem vapnene vodootporne žbuke, restauriranje arhitektonske plastike i vraćanje građevine u izvorni bijeli ton. Godine 2017. u studiji se predlaže i popravak stolarije prozora te stavljanje novih stakala i drvenih grilja koje bi pomogle održavanju prikladnih uvjeta vlage i topline u muzejskom prostoru. Uz to, navodi se i potrebu vraćanja razine određenih podova u njihov izvorni položaj naglašavajući pritom da je potrebno intervenirati sa strane koja nije ukrašena parketnim mozaicima. Nadalje, predložen je niz manjih intervencija poput restauriranja kamene ograde ispred južnog i bočnog pročelja, izrada brončanog grba obitelji Pejačević i njegovo postavljanje na sjeverno pročelje, vraćanje rešetki na otvore prozora južnoga pročelja, restauriranje podrumskih vrata itd. Ove manje intervencije pridonijele bi oblikovanju dvorca kao koherentne cjeline koja reflektira izgled građevine prije Drugoga svjetskog rata.⁹⁰ Konzervatorska studija primarno se bavila pitanjem restauriranja, dok je problem adaptacije ostavila Projektu muzealizacije i projektima izvođača o kojima ćemo govoriti u sljedećim odlomcima.

4.3. Adaptacija za potrebe korisnika

Pri restauriranju je posebna pažnja posvećena postizanju ravnoteže između očuvanja vrijednosti arhitekture dvorca i prilagođavanja potrebama njegovih korisnika, od kojih je najspecifičnije potrebe imao Muzej. Zato je pored konzervatorske studije pripremljen i Projekt muzealizacije koji se vodio studijom ali je detaljnije obradio intervencije vezane uz prostor Muzeja. Na projektu muzealizacije surađivala je ravnateljica Muzeja koja zbog dugogodišnjeg istraživanja i boravka u instituciji dobro poznaje potrebe organizacije te ograničenja i prednosti prostora.

Prije početka restauriranja u prostorima dvorca nalazili su se sljedeći korisnici: Zavičajni muzej Našice na prvom katu i sjevernom i zapadnom dijelu prizemlja, Hrvatska narodna knjižnica i čitaonica Našice u istočnom prizemlju, Gradska glazba Našice u istočnom suterenu

⁹⁰ Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Prijedlog prezentacije, str. s45.

i Kulturno društvo Lisinski u zapadnom suterenu. Podrum se koristio za radionice keramike, a tavan kao skladište. Premještanjem knjižnice na lokaciju izvan imanja te uređenjem tavana i podruma otvoreno je mnogo novog prostora za preostala tri korisnika. Odlučeno je da će Muzeju biti dan tavan, prvi kat, prizemlje i dio suterena.

Slika 32. Dio etnografske zbirke izložene na katu, izgled prije restauriranja započetog 2018.

Muzejska građa je od 1970-ih narasla pa je Muzej u restauratorski postupak ušao s velikim brojem predmeta koje je bilo potrebno prikladno smjestiti i prezentirati. Količina muzejskog inventara rezultat je činjenice da Zavičajni muzej pokriva širok raspon tema pa zato ima bogatu i veliku zbirku građe koja se sastoji od pet odjela: kulturno-povijesnog, arheološkog, etnološkog, prirodoslovnog i muzejske knjižnice. Svaki odjel sadrži više zbirki

koje pokrivaju brojne povijesne periode, osobe, industrije itd. i sastoje se od raznovrsnih predmeta pa građa varira od umjetničkih predmeta do geoloških nalaza, fotografija, keramike, tekstila, pokućstva, arheoloških iskopina itd.⁹¹

Muzejska građa je dotad bila čuvana i prezentirana u lošim uvjetima. Prvo, prostor je bio premalen da bi se prikladno predstavila raznovrsna i velika zbirka građe pa je veliki dio predmeta čuvan u depou (koji se nalazi u gradu) te na tavanu i u podrumu, koji su zbog lošeg stanja postali neprikladni za tu svrhu. Prostor Muzeja također nije imao grijanje ni klimatizaciju, pristup za hendikepirane posjetitelje, protupožarne i evakuacijske putove, adekvatni skladišni prostor, toalet za posjetitelje, prostor za edukativne aktivnosti ni pomoćne prostore poput garderobe, suvenirnice, blagajne itd. Slični problemi postojali su u i prostorima predviđenima za muzejske djelatnike koji su bili mali i slabo opremljeni.⁹²

Pri dizajniranju muzejskog prostora ključne su bile sljedeće smjernice: ambijentalna rekonstrukcija najreprezentativnijih dijelova dvorca, proširenje prostora za stalni postav Muzeja, otvaranje više prostora za djelatnike, adaptacija prostora s funkcijama koje su bile loše riješene ili nepostojeće, uspostavljanje ugostiteljskog sadržaja u podrumu dvorca koji bi se uklapao s osnovnom muzejskom funkcijom dvorca ali bi djelovao neovisno, suvremena

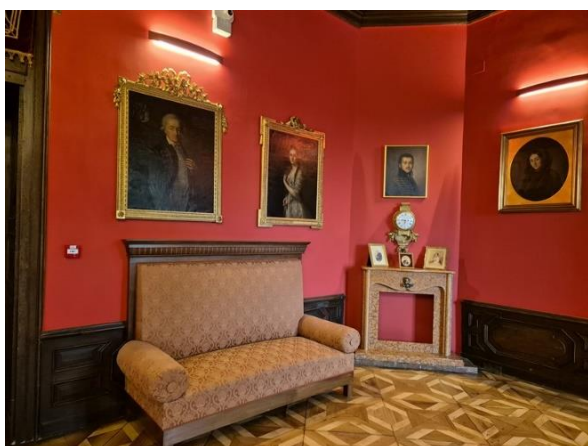
⁹¹ Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Povijest muzeja i muzejskih zbirki, str. 7-8.

⁹² Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Opis trenutnog stanja, str. 10-17.

interpretacija tavanaskog prostora i modernizacija koja bi omogućila klimatski prikladne uvjete za čuvanje građe.

Osnovni cilj adaptacije vezane uz muzej bio je stvaranje prikladnog muzejskog prostora, za što su kao glavne reference korištena rješenja za Gradski muzej Vukovar i dvorac Eltz u Vukovaru, pri čemu se u osnovi prati konzervatorski plan restauriranja građevine. Osnovna koncepcija predstavljanja građe dijeli ga u dvije glavne tematske cjeline: „Priču o Pejačevićima“ i „Priču o Našicama i prostoru oko grada“.

Tako je građa vezana uz Pejačeviće predstavljena u suterenu obiteljskom knjižnicom i glazbenim salonom te u prizemlju četirima reprezentativnim salonima od koji svaki tematizira neki aspekt života obitelji: njihovo porijeklo, društveni utjecaj, političku moć i svakodnevni život. Pri tome treba istaknuti da se radi o djelomičnom ambijentalnom rekonstruiranju prostora. Ambijentalna rekonstrukcija prostora se oslanja na ideju da se u reprezentativnih salonima i predvorju ostavlja samo dio pokućstva i dekoracija koje su originalno bile u prostorijama kako bi se dočarao efekt prostora pritom ostavljajući mjesta za kretanje posjetiteljima. Postoje izvori prema kojima bi se prostorijama mogao vratiti identičan izgled

Slika 34. Restaurirani crveni salon u prizemlju dvorca

Slika 33. Restaurirani zeleni salon u prizemlju dvorca

kakav su imale prije Drugoga svjetskog rata no odlučeno je da će rekonstrukcija biti djelomična budući da Muzej nema pristup velikom dijelu bivšeg inventara dvorca i da bi potpuna rekonstrukcija prostora otežala kretanje kroz postav. Uz to treba spomenuti i da su našički Zavičajni muzej i Osječka galerija tokom restauriranja došli do dogovora prema kojem je Galerija jedan dio prenesenog našičkog slikarskog inventara vratila Zavičajnom muzeju na neodređeni period posudbe. Također, dijelovi prostora prizemlja su adaptirani pa

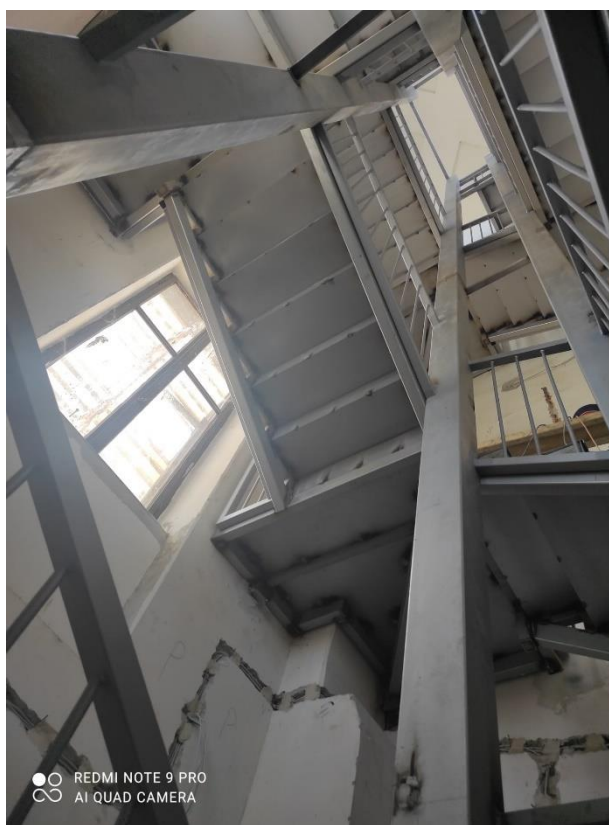
sada služe kao pomoćne prostorije Muzeja koje su potrebne za adekvatno primanje posjetitelja: garderoba, soba za podaju karti i suvenirnica te sanitarni čvor.⁹³

Drugi dio stalnog postava prezentiran je na katu na kojem se nalaze i prostori za radionice koji su potrebni budući da veliki dio posjetitelja čine lokalnu vrtići i škole. Jedan dio stalnog postava završio je i u tornjevima dvorca, gdje je inkorporiran u stubište za bijeg u slučaju požara.

Zamisao o inkorporiranju muzejskog postava u sve dijelove građevine vidi se i u podrumu. Novouređeni ugostiteljski prostor zadržava ciglene zidove tipične za slavonske podrumne te ga se oprema ormarićima s umjetničkom keramikom kako bi se stvorio muzejski ambijent. Od svih dijelova dvorca tavan je najslobodnije adaptiran jer nikada nije bio uređen. Zato su u njega stavljeni dijelovi muzeja koji zahtijevaju najmodernije elemente: skladišni prostori, konferencijska dvorana i prostor za privremene izložbe.

Prostori za djelatnike tj. uredi, toaleti i kuhinje su prije restauracije ograničeni no sada su prošireni na sve etaže građevine, s tim da su smješteni u bočne prostorije dvorca dok muzejski postav zauzima središnji prostor građevine.⁹⁴

Pri dizajniranju muzejskih prostora posebna pažnja posvećena je dizajnu vertikalnih i horizontalnih komunikacija kako bi se oblikovalo više različitih ruta kroz postav. Ovo je postignuto uspostavljanjem više kružnih ruta koje se oslanjaju na činjenicu da je izvorni tlocrt građevine veoma protočan. Naime, sobe gotovo svih etaža su međusobno povezane i vratima i dugačkim središnjim hodnikom, a etaže spajaju mnogobrojna stubišta: dvokrilno kameno stubište između prizemlja i kata, drveno stubište između kata i suterena te drveno

Slika 35. Stubište za izlaz u slučaju požara, istočna kula, prije postavljanja pleksiglas ploča u njegovo središte.

⁹³ Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Analiza i valorizacija prostora u dvorcu , str. 39-41.

⁹⁴ Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Analiza optimalnih prostornih parametara za pojedine muzejske sadržaje, str. 42-45.

stubište između tavana i kata. Već postojećim stubištima restauriranjem su u objema kulama dodana dva stubišta za izlaz u slučaju požara koja povezuju sve etaže te spiralno metalno stubište između suterena i istočnog salona u prizemlju.⁹⁵

Također, bilo je potrebno provesti cijeli niz intervencija kako bi muzejski prostor postigao potrebne klimatske uvjete za adekvatno čuvanje građe. Poseban problem predstavljala je termoizolacija pošto se pretpostavljalo da bi bilo veoma teško izvesti toplinsku izolaciju vanjske ili unutarnje fasade a da se ne uništi unutarnja ili vanjska arhitektonska plastika i time smanji spomenička vrijednost građevine. U tom smislu prvotni plan je bio izolirati samo mjesta za koje ovo ne bi bilo relevantno poput unutrašnjosti krova. Pejačevići su prije odlaska postavili električne i plinske vodove pa je potreba za instalacijom novih vodova bila rijetka, a oni koji su morali biti postavljeni smješteni su u otvore dimnjaka kako bi se minimizirao ulazak u tijelo građevine.⁹⁶

U sklopu muzeološke koncepcije riješen je i osnovni dizajn za druga dva korisnika dvorca tj. Kulturno društvo Lisinski i Limenu glazbu Našice. Odlučeno je da će biti smješteni u istočni i zapadni suteran te u dio podrumskog prostora. Budući da se radi o kulturnim društvima sličnog tipa i potreba, kao glavna ideja pri adaptaciji istaknuta je primjerena obnova njihovih postojećih prostora u suteranu i uspostavljanje novih sadržaja u podrumu. Sadržaji koji su uneseni kako bi društva mogla funkcionirati bili su prostori za vježbanje, druženje i aktivnosti, urede i arhive, pohranu rekvizita te glazbala i toaleti.⁹⁷

Prema svemu ovome vidimo da je dvorac tokom godina primarno prerastao u muzejski prostor, a i druga dva korisnika koja ostaju u građevini su kulturna društva, čiji je rad vezan uz očuvanje nekog aspekta baštine grada. Zato i ne treba čuditi da je velik dio restauriranja dvorca zasnovan na adaptacijskim postupcima budući da se radi o građevini koje je ranije služila kao rezidencijalni sklop, a ovim radovima ju je trebalo prilagoditi potpuno drukčijoj funkciji.

⁹⁵ Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Analiza mogućih horizontalnih i vertikalnih komunikacija, str. 41.

⁹⁶ Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Smjernice za izradu izvedbenog projekta stalnog postava muzeja, str. 67.

⁹⁷ Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Opis trenutnog stanja, str. 10.

4.4. Građevinski radovi

Restauriranje je, osim konzervatorskom studijom i projektom muzealizacije, bilo vođeno planovima koje je pripremila osječka tvrtka *Valenčak d.o.o.* koji su bili glavni izvođači radova. Projekti restauriranja pripremljeni su u 2018. godine, odnosno istodobno kada je pripreman i projekt muzealizacije. Oni se oslanjaju na plan muzealizacije i konzervatorsku studiju, s tim da elaboriraju mnogobrojne tehničke dijelove koji nisu bili prisutni u spomenutim radovima. Fizički radovi na dvorcu započeli su 2021. godine no odvijali su se duže od predviđenog zbog pandemije koja od 2020. do 2022. godine usporila javne radove.

Pri izvođenju se posebno problematičnim pokazao podrumski prostor. Izvorni plan kojim bi se uklonio neprikladni hidro-izolacijski premaz i stavio novi uz postavljanje uređaja za elektrosmozu⁹⁸ nije se mogao izvesti u zadanom roku. Naime, stari hidro-izolacijski premaz nije bilo moguće ukloniti kemijskim metodama te se ispostavilo da ga treba ukloniti pažljivim ribanjem, što bi trajalo puno duže od predviđenog trajanja restauratorskih radova. Zato su izvođači pribjegli metodi injektiranja, pa su izbušili rupe u podrumskim zidovima i napunili ih smolom koja je imala pokupiti vlagu, a na zidove su stavili i sloj žrtvene žbuke. Štoviše, u prostor je postavljen i ventilacijski sistem koji je trebao dodatno filtrirati vlagu.⁹⁹

Uz to, u podrumu je popravljen betonski pod i cigleni bačvasti strop, uklonjena je žbuka i ostavljena ogoljena crvena cigla kako bi se dobio izgled tipičnih slavonskih vinskih podruma te je unesena oprema potrebna za ugostiteljski objekt koji bi posluživao hranu i piće. Na isti način uređeni su i podrumski prostori predviđeni za uporabu Kulturno-umjetničkog društva Lisinski, no njihov prostor ostavljen je prazan budući da se radi o plesnoj vježbaonici.¹⁰⁰ Također, bilo je potrebno srušiti dva nosiva zida u

Slika 36. Istočni ulazni hodnik podrumskog prostora u procesu restauriranja.

⁹⁸ Ivica Valenčak (2018), Arhitektonski projekt, Valnečak d.o.o., Našice, Konstrukcija, str. 43.

⁹⁹ Intervju s ravnateljicom Zavičajnog muzeja Našice, 15.5.2024.

¹⁰⁰ Intervju s ravnateljicom Zavičajnog muzeja Našice, 15.5.2024.

ulaznom hodniku podruma i izgraditi nove na istom mjestu kako bi se održala nosivost građevine, a za potrebe izgradnje sanitarnog čvora dodano je i desetak novih pregradnih zidova.¹⁰¹

Suteren, prizemlje i kat uređeni su prema muzeološkim i konzervatorskim projektima bez većih problema ili promjena. Veliki posao predstavljalo je micanje vapneno-cementne žbuke sa svih unutarnjih zidova i zamjena bijelom vapnenom žbukom te izvođenje prikladnih profilacija. Drugi veliki restauratorski posao koji je zahtijevao posebnu pažnju bilo je restauriranje kamenih ploča i drvenih parketnih mozaika koji prekrivaju veliki dio prizemlja i prvog kata.

Jedna od promjena koja je vidljiva u arhitektonskom planu naspram projekta muzealizacije jest da je u prostorima za zaposlenike Muzeja, radi njihove sigurnosti, ipak izvedena izolacija vanjskih zidova pomoću kamene vune.

Slika 37. Rekonstrukcija spiralnog metalnog stubišta koje spaja istočni salon u prizemlju sa suterenom.

Kao i u podrumu, na višim etažama bilo je potrebno zamijeniti osam nosivih zidova novima na istoj lokaciji i dodati četiri pregradna zida radi izgradnje sanitarnih čvorova. Novi dodatak prizemlju bilo je i spiralno metalno stubište koje je faksimilska rekonstrukcija izvornoga. Jedan od većih poduhvata bilo je i uklanjanje svih međukatnih konstrukcija u

kulama kako bi se u svakoj kuli postavilo stubište koje vodi iz zgrade u slučaju požara. U sredinu stubišta postavljene su velike pleksiglas ploče na kojima je izložen dio muzejske građe.¹⁰²

Velike intervencije bile su potrebne na tavanu, gdje je osim uređenja krova bilo potrebno popraviti konstrukciju krovništa koja je ostavljena vidljivom zbog estetskog efekta i

¹⁰¹ Ivica Valenčak (2018), Građevinski projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Zahtjevi rekonstrukcije kojima se utječe na novu konstrukciju, str. 24.

¹⁰² Isto, str. 24.

edukacijske prilike. Krovne grede bile su trule i oronule pa ih je bilo potrebno zamijeniti novima te prekriti svim potrebnim izolacijskim slojevima. Osim toga, izvođači su morali ukloniti neke dijelove nefunkcionalnih dimnjaka te podignuti veliki broj nosećih i pregradnih zidova kako bi stvorili skladišne sobe, sanitarne čvorove i prezentacijske prostorije.

Posebna pažnja bila je posvećena adaptaciji poda koji je izvorno bio nedovršen. Na postojećim gredama izvedena je čelična podna konstrukcija na koju je stavljen završni sloj gređa. Među gređem su ostavljeni prostori u koje su smještene niše prekrivene

prozirnim materijalom te služe za izlaganje građe. Nadalje, uređeno je i drveno stubište koje povezuje tavan s katom.¹⁰³

Pažnja je posvećena i prilagođavanju prostora dvorca potrebama hendikepiranih posjetitelja pa je u južno istočno krilo građevine postavljeno dizalo koje omogućava pristup svim etažama. Kako bi ovo bilo moguće, probijen je šaht za dizalo u strukturi zgrade i postavljene su nove električne instalacije. Demontirane su sve stare električne instalacije i dio je vraćen u prijašnje pozicije dok su druge postavljene u nove vodove.¹⁰⁴

Izvođači su slično pristupili postavljanju instalacija za prirodni plin, toplovodno grijanje, hlađenje, ventilaciju i vodovod, s tim da se pritom pazilo da se novi vodovi provedu na način koji će maksimalno očuvati integritet zgrade.¹⁰⁵ Ovo nije predstavljalo veliki problem budući

Slika 38. Potkrovni prostor adaptiran u medijsku dvoranu u zadnjim stadijima restauriranja, vidljiv je dio otvorene krovne konstrukcije.

Slika 39. Potkrovni prostor u ranijem stadiju restauracije, čelična podna konstrukcija poda je vidljiva.

¹⁰³ Ivica Valenčak (2018), Građevinski projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Zahtjevi rekonstrukcije kojima se utječe na novu konstrukciju, str. 24.

¹⁰⁴ Ivica Valenčak (2018), Elektrotehnički projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Uvod, str. 2.

¹⁰⁵ Branko Rešetar (2018), Strojarski projekt, Rešetar d.o.o., Slatina, Strojarske instalacije, str. 12-13.

da je zgrada već prije Drugoga svjetskog rata bila opremljena modernom opremom, pa nije bilo potrebno mijenjati izvorni tlocrt.

Ipak, postoji jedan aspekt modernog građevinskog koda koji nije bio prisutan u trenutku gradnje izvornog dvorca, a to je moderna protupožarna zaštita. U tu svrhu kroz cijelu zgradu je proveden protupožarni sustav, postavljeni su izlazi u slučaju nužde, dva stubišta u kulama i određen je službeni pristup dvorcu za vatrogasna vozila.¹⁰⁶ U svrhu sigurnosti postavljen je i elektronični zaštitni sistem video-nadzora i protuprovalni sistem, izvan dvorca i u njegovoj unutrašnjosti.¹⁰⁷

Slika 40. Pročelje Velikog dvorca nakon restauracije

Restauriranje Velikog dvorca pokazalo se kao složen i zahtjevan projekt koji je zahtijevao uravnoteživanje adaptacije, restauriranja i sanacije. Postupak je postao složeniji činjenicom da su radovi trebali zadovoljiti potrebe više korisnika, a pritom sačuvati integritet građevine. Izvedbu je olakšala činjenica da je o Velikom dvorcu, unatoč ograničenim resursima, vođena

briga pa je u proces restauriranja ušao u relativno dobrom stanju i nije bilo potrebe za drastičnim intervencijama koje bi dodatno otežale radove. Unatoč tome, proces restauriranja potrajao je duže od predviđenog roka, čemu je pomogla i činjenica da su izvođači nekih stotinu metara dalje imali mnogo posla s Malim dvorcem.

¹⁰⁶ Ivica Valenčak (2018), Elaborat zaštite od požara, Valenčak d.o.o., Našice, Sustav tehničkih rješenja za zaštitu od požara, str. 51.

¹⁰⁷ Marko Bajić (2018), Projekt sustava tehničke zaštite, Alarm automatika, Rijeka, Integracija sustava tehničke zaštite, str. 41.

4.5. Zatečeno stanje i koncept restauriranja Malog dvorca

Da je Mali dvorac proučavan slabije od Velikoga pokazuje već konzervatorska studija. Naime, zbog nedostatka arhivske građe i literature vezane uz građevinu 2004. je provedeno ekstenzivno sondiranje.

Za početak, otvoren je perimetralni zid i utvrđeno je da su temelji u lošem stanju i da će ih biti potrebno poduprijeti modernim materijalima. Sondiranje je izvršeno i na sjeverozapadnom i južnom pročelju te u podrumu, a pri tome su prikupljeni mnogi važni građevinski podaci. Na južnoj strani dvorca nađen je popločeni put koji vodi do šetnice u parku. Sondiranje prostora pokraj južnoga stubišta donijelo je dva važna podatka. Prvo, nađena je kanalizacijska betonska cijev za koju se dotad nije znalo. Drugo, otkriveno je da su podnice južnog trema izvorno bile mnogo niže u usporedbi s njihovim trenutnim položajem. Sondiranjem sjevernog pročelja otkriven je izvorni položaj sjeverne kolonade koji je također izvorno bio znatno niži. Prema ovome se moglo zaključiti da je donji dio dvorca iz nepoznatih razloga u nekom trenutku bio ukopan čak do par metara visine.

Slika 41. Sondiranje prozorskih otvora prizemlja 2004.

Slika 42. Sondiranje sjeverozapadnog ugla istočnog rizalita 2004.

Posljedice se vide na vanjskim zidovima građevine koji su proveli neko vrijeme ukopani u tlo, pritom upijajući zemnu vlagu, što je utjecalo na njihovu nosivost i izgled.¹⁰⁸

Još jedna velika promjena koju su konzervatori zatekli jest prilagođavanje izvorne prostorne organizacije tj. rušenje starih i gradnja novih unutarnjih zidova koji su također bili u lošem stanju u trenutku početka restauriranja. Već nabrojanim neprikladnim intervencijama treba pridodati i pojednostavljenje fasadnog platna i rupe u vanjskim zidovima uzrokovane provođenjem klimatizacijskih sustava. Treba napomenuti i da je u prijašnjim intervencijama u

¹⁰⁸ n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l., Konzervatorska istraživanja na fasadnom platnu i građevnoj stolariji., str. 24-29.

interijeru i u eksterijeru kao glavni vezivni materijal bio korišten cementni mort. Ovo je uzrokovalo bržu degradaciju zidova građevine koji su izvorno bili građeni od vapnenog morta i opeke, materijala koji nisu kompatibilni s cementnim mortom. Čini se da su jedini dijelovi građevine u relativno arhitektonski prihvatljivom stanju bili krov i drveni trijem koji su restaurirani 2004. godine.

No degradaciji građevine nisu pridonijele samo namjerne intervencije već dotrajalost, pa je loše stanje pogoršano izostankom sanacije već postojećih problema. Neodržavanje je uništilo i mali francuski vrt koji se nalazio na sjevernoj strani dvorca te stube koje su kroz njega vodile do parka. Vrt je postojao još u tragovima nakon Drugoga svjetskog rata ali je potpuno uništen između odlaska Pejačevića 1945. i restauriranja 1960. godine.

Pritom se treba sjetiti da je opisano stanje zabilježeno 2004. godine i da se situacija otada unatoč popravku krova i drvene kolonade sigurno pogoršala budući da nisu poduzete nikakve druge intervencije. Prema tome možemo zaključiti da je građevina pri početku restauratorskih radova započetih 2018. godine bile u lošem stanju, zahtijevajući drastične intervencije kako bi je se očuvalo i prilagodilo za danje korištenje.¹⁰⁹

Unatoč degradaciji, Mali dvorac nije izgubio osnovne vrijednosti pa je zato zadržao status kulturnog dobra. Konzervatorska studija iz 2004. godine je građevini odredila dva tipa vrijednosti. Prvo se govori o njezinoj arhitektonskoj vrijednosti kao kvalitetno i reprezentativno izvedenom primjeru historicističke arhitekture. Drugo, ističe se da je dvorac vrijedan po svojoj inovativnosti. Naime, izvedba korita podruma i unutarnjih vodovodnih, električnih i plinskih instalacija pratila je najnovije europske arhitektonske trendove 20. stoljeća.¹¹⁰

Nažalost, konzervatorska studija Malog dvorca je, u usporedbi sa studijom Velikoga, sažetija i donosi manje pojedinosti. Ovo je vidljivo i u valorizaciji građevine i planu restauriranja koji je gotovo nepostojeći. Studija građevini prepisuje vrijednosti i opisuje njeno stanje, no ne predlaže intervencije koje bi bile potrebne kako bi se očuvala njena kulturna vrijednost. Ipak, možemo reći da su s obzirom na valorizaciju i opis oštećenja određeni postupci implicirani kao potrebni.

¹⁰⁹ n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Konzervatorska istraživanja na fasadnom platnu i građevnoj stolariji, str. s28.

¹¹⁰ n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Valorizacija konzervatorskih istraživanja i arhitektonskog sklopa građevine, str. 30.

Izvođači su se vodili ovim implikacijama kada su izrađivali vlastite projekte restauriranja. Situacija s dokumentacijom vezanom uz restauriranje Maloga dvorca nešto je kompliciranija. Godine 2008. za potrebe već spomenutog a nikad realiziranog restauriranja, arhitekt Damir Kočić je sastavio dio projekata za restauriranje građevine. Kada je 2015. donesena odluka o izrađivanju konzervatorske studije Velikog dvorca zaključeno je da će se za potrebe restauriranja Malog dvorca koristiti konzervatorska studija iz 2004. godine. Tvrtka *Valenčak* d.o.o., koja je bila zadužena za radove na Velikom i Malom dvorcu 2016. godine prema studiji i planovima iz 2008. izradila je niz projekata za restauriranje Malog dvorca, a oni su nadopunjeni 2023. Ipak, noviju verziju projekata pripremila je tvrtka *Expert* d.o.o. Unatoč promjeni tvrtke, glavni projektant za Mali dvorac ostao je Branko Urban, a radovi na građevini započeli su 2021. godine.

U restauraciji započetoj 2018. odlučeno je da će biti izvedeno parcijalno restauriranje, što je podrazumijevalo vraćanje vanjštine dvorca u stanje prije Drugoga svjetskog rata, a unutrašnjost je imala biti adaptirana prema potrebama korisnika. Izvođači su namjeravali ukloniti prijašnje neprikladne intervencije s plašta građevine te prema arhivskoj i fotografskoj dokumentaciji restaurirati Mali dvorac i njegov vrt. Unutrašnjost dvorca prilagođena je potrebama triju organizacija koje su i dotad bile u dvorcu: radio postaje Našice, glazbenoj školi *Kontesa Dora* i društvu *Naša djeca*.

4.6. Građevinski radovi

Restauriranje Malog dvorca uključivalo je i restauriranje njegova najužeg okoliša. Posebna pažnja posvećena je restauriranju stubišta s južne strane građevine koje povezuje središte grada s Malim dvorcem i parkom. Stubište se sastoji od betonskih stuba i zida od opeke koji je zaključen betonskom kapom i dekorativnim betonskim kuglama. Budući da je stubište bilo u lošem stanju, odlučeno je da će ga se restaurirati i uz njega postaviti javna rasvjeta. Restaurirano je prema postojećem izgledu u izvornim materijalima, dok su na njegova dva odmorišta smještene klupe i koševi za smeće, a iznad svake druge stube postavljena je svjetiljka na visokom inox stupu.¹¹¹

Restauriran je i potporni zid koji se nadovezuje na stubište i prati istočno pročelje dvorca, a pri početku radova je bio u ruševnom stanju. Pošto su dio iste arhitektonske jedinice zid i

¹¹¹ Hrvoje Navratil (2016), Arhitektonski projekt rekonstrukcije stubišta u parku kraj dvorca u Našicama, *Expert* d.o.o., Našice, Građevinski radovi, str. 33.

stubište su izgrađeni od istih materijala i u istom stilu. No za razliku od stubišta, potporni zid bio je u tako lošem stanju da su se izvođači odlučili na rušenje i izgradnju novog, armirano-betonskog zida koji je, kako bi oponašao izgled staroga, obložen opekom. Povrh toga, u nišama potpornog zida stvoreni su prostori na smještaj strojarske, električne i komunalne opreme.¹¹²

Spuštena je i razina zemlje oko građevine te je oko nje izveden jarak širine četiri metra, popločen bijelim kamenim oblucima i uokviren betonskim rubnjacima. Kolna površina koja okružuje južno i istočno pročelje građevine napravljena je od drobljenog kamena i u ovoj je obnovi nadopunjena i uređena. Također, očišćen je drenažni kanal koji se proteže uza sve strane građevine te su mu dodane rešetke radi prozračivanja. Kaskadni vrt koji spaja parkovnu šetnicu i sjevernu terasu te sama terasa su faksimilski restaurirani. Temelji terase tokom godina su zbog nebrige i klimatskih uvjeta potpuno propali pa ih je bilo potrebno iskopati i dodati armirano-betonske temelje koji su potom prekriveni kamenim pločama i dekorativnom

Slika 43. Sjeverna fasada Malog dvorca i vrt koji spaja građevinu s parkom nakon restauriranja

balustradom. Postupak dodavanja armirano-betonskih temelja ponovljen je u cijeloj građevini zbog lošeg stanja u kojemu su temelji nađeni. Restaurirano je i stubište koje preko vrta spaja terasu i šetnicu, što je podrazumijevalo zamjenu starih betonskih ploha kamenima.¹¹³

¹¹² Ivica Valenčak (2018), Građevinski projekt potpornog zida, Valenčak d.o.o., Našice, Tehnički opis, str.12-13.

¹¹³ Branko Urban (2023), Projekt uređenja vanjskih površina, Expert d.o.o., Našice, Građevinski radovi, str.19.

Posebnu pažnju zahtijevala je faksimilska restauracija pročelja građevine. Bilo je potrebno ukloniti postojeću žbuku i zamijeniti je novom, pri čemu su se izvođači odlučili za moderne materijale koji nisu smjeli nanijeti štetu izvornoj strukturi zida. Koristili su kombinaciju paropropusne i mikroarmirane žbuke, dok su profilacije izvedene dvokomponentnom cementnom masom. Posljednji korak restauriranja pročelja bilo je ponovo bojanje građevine dvokomponentnom silikatnom bojom, pri čemu je zadržan njen izvorni dvobojni izgled tj. žuto-bijela boja.¹¹⁴

Vanjska stolarija pokazala se trulom pa su restaurirane prozorske stolarije i reprezentativni drveni trijem, a u novu prozorsku stolariju ugrađeno je lamelirano staklo radi bolje toplinske regulacije građevine. Budući da se s trijema može pristupiti svim prostorijama u dvorcu, on je povezan s južnim platoom rampom koja omogućuje slobodan prilaz invalidskim kolicima. Zahvaljujući radovima 2008. godine, krov je bio u boljem stanju od ostatka građevine pa je bilo potrebno samo izmijeniti dotrajale dijelove i izvesti toplinsku izolaciju.¹¹⁵

Veliki posao predstavljala je i adaptacija unutrašnjosti. S obzirom na potrebe korisnika, bilo je odlučeno da će prostor biti organiziran na sljedeći način: glazbena škola Dore Pejačević smještena je u zapadnom krilu podruma i prizemlja dok je društvo *Naša djeca* dobilo istočno krilo podruma, a radio postaja Našice istočno krilo prizemlja. Organizacije imaju slične potrebe pa im je svima bilo nužno osigurati sanitarne čvorove, kuhinjske, uredske i arhivske prostore. Društvo *Naša djeca* dobilo je i prostor za igraonicu, radio postaja za veliki i mali studio te mikser sobu, a glazbenoj školi osiguran je prostor za vježbu.¹¹⁶

U podrumu je posebno važno bilo riješiti problem kapilarne vlage koji je dotad bio saniran gips-kartonskim pločama. Zato su izvođači izvukli vlagu iz zidova i stavili novi sloj paropropusnu žbuke. Također su u potpunosti izmijenili podove te je stavljena nova izolacija i završna obloga od keramičkih pločica. Kako bi povezali podrum i prizemlje, izgradili su drveno stubište koje je smješteno na drugo mjesto od izvornoga, a otvor staroga stubišta je zazidan.¹¹⁷

U podrumu i prizemlju srušeno je desetak postojećih pregradni zidovi i zamijenjeni novima na drugim mjestima kako bi se dobile potrebne prostorije. Iz istog razloga zazidani su određeni vratni okviri i probijeni drugi na novim mjestima. U prizemlju su uklonjene stare

¹¹⁴ Branko Urban (2016), Arhitektonski projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Radovi rekonstrukcije, str. 27.

¹¹⁵ Isto, str. 28.

¹¹⁶ Branko Urban (2023), Arhitektonski projekt, Expert d.o.o., Našice, Obrazloženje koncepta i oblikovanje građevine, str. 51.

¹¹⁷ Branko Urban (2016), Arhitektonski projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Radovi rekonstrukcije, str. 27.

podne obloge i njihove pod-konstrukcije te su svugdje napravljeni „plivajući podovi“ koji su s obzirom na potrebu obloženi parketom ili laminatom.¹¹⁸

U interijeru je izvedena i toplinska izolacija vanjskih zidova, s unutarnje strane kamenom vunom, kako bi se prostor učinio ugodnijim za stalne korisnike. Iznimka su tri središnja salona i ulazni prostor, koji nisu izolirani zbog bojazni da bi se time uništila reprezentativnost prostora, pa time i dio njegove povijesne i arhitektonske vrijednosti. Uz toplinsku izolaciju prostori koji su predviđeni za radiopostaju dobili su i izolaciju zvučno apsorbirajućim materijalima.¹¹⁹

Mali dvorac je u trenutku gradnje spojen na javnu infrastrukturnu mrežu pa ima pristup vodovodu, kanalizaciji, plinu, elektroinstalacijama itd. No budući da je dvorac bio u dosta lošem stanju i da su potrebe njegovih korisnika bile različite od izvorne namjene, bilo je potrebna unijeti veliki dio instalacija prema modernim standardima i novom prostornom rasporedu unutrašnjosti građevine.

Zato je stvorena nova vodovodna i kanalizacijska mreža koju će korisnici dijeliti, a u sklopu ove izvedbe napravljena je i protupožarna vanjska i unutrašnja zaštita.¹²⁰ Slična situacija zatiče i plinske instalacije koje su obnovljene i proširene.¹²¹ Posebno komplicirana bila je situacija vezana uz elektrotehničko opremanje zgrade s obzirom na to da su sva tri korisnika imala specifične potrebe, pogotovo radio-postaja, čiji prostori zahtijevaju posebnu pažnju. Zato su elektrotehničke instalacije za sva tri korisnika izvedene prema njihovim specifičnim potrebama, što je zahtijevalo mnogo planiranja no izvođači su ih uspjeli izvesti bez mijenjanja obujma ili strukture postojeće građevine.¹²²

Ukratko, restauriranje Malog dvorca, kao i restauriranje Velikoga, izvedena je kombinacijom metoda restauriranja, adaptacije i sanacije. No vidimo da su radovi na Malom dvorcu u neku ruku bili kompliciraniji od onih na Velikome. Iako je Veliki dvorac arhitektonski složenija građevina, ušao je u radove u boljem stanju i to uglavnom zahvaljujući činjenici da je konzistentnije i kvalitetnije održavan. Ovo pokazuje i da su radovi na Malom i Velikom dvorcu trajali jednako dugo, iako se radi o građevinama različitih dimenzija. U tom smislu,

¹¹⁸ Branko Urban (2023), Arhitektonski projekt, Expert d.o.o., Našice, Obrazloženje koncepta i oblikovanje građevine, str. s51.

¹¹⁹ Branko Urban (2016), Arhitektonski projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Radovi rekonstrukcije, str. s28.

¹²⁰ Branko Urban (2023), Projekt vodovoda i kanalizacije, Expert d.o.o., Našice, Vodovod, str. s8-15.

¹²¹ Branko Urban (2016), Strojarski projekt, Rešetar d.o.o., Slatina, Instalacija grijanja i hlađenja, str.s32.

¹²² Branko Urban (2023), Strojarski projekt, Expert d.o.o., Našice, Strojarske instancija, str. s17-18.

možemo reći da su obje građevine predstavljale specifične izazove, a vidjet ćemo da isto vrijedi i za restauriranje prostorno najvećeg dijela imanja: parka.

4.7. Restauriranje parka

U studiji iz 2013. godine park je potvrđen kao kulturno dobro, a površina mu je 56,08 hektara. Studiju i projekte koji su za park pripremljeni izvodila je osječka tvrtka *Arbor d.o.o.* U trenutku izvođenja studije park je bio u lošem stanju. Iako je zadržao osnovnu strukturu zelenila i dio svoje hortikulturne i zoološke raznolikosti, parkovna arhitektura gotovo je u potpunosti bila uništena, a šumske i travnate površine su podivljale. Ukratko, perivoj je u ovom periodu bio ugodan zeleni prostor ali je izgubio većinu svojih ljudski unesenih oblikovnih odrednica, osim osnovnog rasporeda prirodnih elemenata, što je ugrožavalo njegovu povijesnu i reprezentativnu vrijednost.¹²³

Ipak, to ne znači da prostor nije zadržao osnovnu vrijednost. Kao njegove značajne krajobrazne sastavnice određene su: Veliki i Mali dvorac, ortografska struktura šume i Našička rijeka te parkovna struktura s jezerom i livade. Iz studije i planova restauriranja očito je da su konzervatori držali da svi gore nabrojani elementi moraju biti vraćeni u izvornu formu kako bi prostor zadržao svoje vrijednosti. Kako bi se to postiglo, preporučili su korištenje restauratorskih metoda, dok su ostatak prostora željeli adaptirati kako bi se perivoj prilagodio potrebama modernog posjetitelja. Ideja o parcijalnoj adaptaciji odgovor je na situacije s kojom se projekt suočavao. Bilokakvo restauriranje perivoja moralo se suočiti s činjenicom da se funkcija prostora perivoja, baš kao i Velikog i Malog dvorca, nacionalizacijom izmijenila te je on pretvoren iz vlastelinskog reprezentativnog prostora u javni prostor za razonodu i edukaciju u 21. stoljeću. Zato je vodeća ideja pri restauriranju parka bila u zadržavanju osnovne povijesne forme prostora i restauriranju elementa koji bi mu vratili povijesni značaj, dok se u ostatak prostora imao uvesti moderni sadržaj koji kontekstualizira onaj baštinjeni ili služi razonodi.¹²⁴

U tom smislu studija kao važne elemente koji su imali biti zadržani pri restauriranju identificira sljedeće značajke doživljavanja prostora: kulturno-povijesni sadržaj, dinamika povezanih elemenata zelenila (otvoreno-zatvoreno, blisko-daleko, visoko-nisko itd.), doživljaj

¹²³ Manojlović (2013.), Studija zaštite i projekt revitalizacije, Arbor d.o.o., Osijek, Uvod, str. 5.

¹²⁴ Ilica Valenčak (2018), Arhitektonski projekt, Valnečak d.o.o., Našice, Hortikulturno uređenje, str. 46-48.

boja zelenila i bliskog urbanog prostora. Projekt iz 2013. godine vodio se ovim idejama i sve njegove planirane intervencije u prostoru išle su k tome da osnaže i omoguće ove doživljaje. Zato je jedan od najvažnijih elemenata predviđenog restauriranja bilo uređenje zelenih površina perivoja. Šumski prostori trebali su biti revitalizirani prema već postojećoj formi sadnjom novog drveća i grmlja dok su uz dvorac trebale biti vraćene forme povijesnog predloška.

Posljednju ideju vidimo ponovljenu u projektima restauriranja Velikog i Malog dvorca, no projekt iz 2013. godine išao je i dalje, predlažući da se na padinu iza Velikog dvorca posadi drveće i grmlje koje ondje nije izvorno postojalo. Na sličan način trebalo je restaurirati i vodene elemente perivoja tj. jezero i rijeku koji su zadržali osnovnu formu, pa ih je trebalo samo očistiti i urediti.¹²⁵

Što se tiče elemenata parkovne arhitekture, studija se bavila dvjema temama: restauriranjem povijesne arhitekture i unošenjem moderne parkovne arhitekture. Pri restauriranju povijesne arhitekture u studiji se poticala faksimilska restauracija vanjštine građevina, što je podrazumijevalo rad na Dorinom paviljonu, zgradi konjušnice, mostovima i starom bunkeru¹²⁶. Predloženo je bilo da se u zgradu konjušnice, koja se nalazi blizu parkirališta smjesti prostor za prodaju karata i programa, budući da je to lokacija bivšeg ekonomskog ulaza koji je prema ovim planovima trebao postati novi glavni ulaz. Na sličan način trebalo je adaptirati i stari bunker, a postojala je i ideja da ga se korist kao izložbeni prostor. Studija je predlagala i održavanje sadržaja na zoni dodira s urbanom zonom, poput pozornice i dječjeg igrališta te restauriranje teniskog terena koji se nalazio u zapadnom dijelu parka blizu parkirališta.¹²⁷

Planirano je bilo i restauriranje i nadopuna moderne parkovne arhitekture poput sjenica, klupa, staza i njihovih rigola, pergola i kapija. Sva ta oprema trebala je biti izvedena od materijala poput hrasta, opeke i kamenih granitnih kocki, no u modernom, prozračnom stilu kako bi se uklopila u sveukupni povijesni arhitektonski dizajn prostora ali ipak dizajnom diferencirala od faksimilskih rekonstrukcija povijesne parkovne arhitekture.

¹²⁵ Manojlović (2013.), Studija zaštite i projekt revitalizacije, Arbor d.o.o., Osijek, Analiza povijesnih izvora, Rješenje parkovnog i krajobraznog oblikovanja, str. 14-17.

¹²⁶ Studija parka iz 2014. je jedino mjesto u literaturi i dokumentaciji gdje se spominje stari bunker pa ne mogu potvrditi točno o kojoj se građevini radi niti gdje je. Također je nikada nisam vidjela uživo iako sam mnogo puta bila u parku. S obzirom da je sklop tokom rata koristila vojska pretpostavljam da se radi o podzemnom bunkeru iz Drugog svjetskog rata.

¹²⁷ Isto, str.17-19.

Nova arhitektura trebala je uvesti nove zone korištenja u prostore perivoja koji se nalaze dalje od Velikog i Malog dvorca. Također, predloženo je postavljanje skulptura, topijarnih ukrasa, informacijskih ploča, karata i slično oko puteljaka u središtu parka i odmorišta. Sličan je bio i plan prema kojem je na padini iza Velikog dvorca trebalo biti izgrađeno drveno stubište uz koje bi bile postavljene skulpture. Svemu tome dodan je i plan rasvjete, prema kojem su osvjetljenjem trebali biti istaknuti Veliki i Mali dvorac, potezi staza i zone okupljanja.¹²⁸

Studija i izvedbeni plan dobili su potvrdu mogućnosti izvođenja od Ministarstva kulture i medija, no zbog komplicirane pravne situacije u kojoj se dvorac nalazio i nadolazećeg restauriranja Velikog i Malog dvorca planovi nikada nisu u potpunosti ostvareni. Ipak, mnoge od ovih ideja ponovo su se pojavile u restauratorskim projektima iz 2018. godine koji se izravno referiraju na studiju iz 2013. godine. Ono što je iznenađujuće, s obzirom na veličinu predviđenih radova vezanih uz park, jest da među dokumentacijom ne nalazimo plan za restauriranje parka kao odvojenu sekciju već je on uklopljen u uređenje bližega okoliša dvorca tj. u arhitektonski projekt Velikog dvorca u sekciji koja se bavi hortikulturnim uređenjem te u muzeološkom planu.

Jedina nova dokumentacija koja je pribavljena za park u sklopu restauriranja započetog 2018. godine su dokumenti o izmjeni granica područja parka koji su zasnovani na geodetskom elaboratu izvedenom 2020. godine. Iako se granice parka nisu bitno izmijenile od 2013. do 2020. godine, dogodile su se manje imovinsko-pravne promjene vezane uz vlasništvo nekih katastarskih čestica oko parka, pa je u geodetskom elaboratu iz 2021. godine površina parka utvrđena unutar 53.94 hektara tj. vidimo da dolazi do promjene od 3 hektra. Povrh toga, pri mjerenju iz 2013. godine korišteno je mjerilo 1:25000, koje je otada prestalo biti u uporabi za ovu namjenu.¹²⁹

Iako se novi projekti zasnivaju na planovima iz 2013. godine, iz njih preuzimaju samo neke zamisli. Jedna od njih je spoj staroga i novoga, koji vidimo već 2013. godine, s tim da novi planovi bliže određuju ove pojmove pa se pod starim podrazumijevaju reprezentativnost, tradicija i baština, dok novo predstavlja održivosti i pristupačnost. Kao cilj radova istaknuta je preobrazba perivoja u mjesto svakodnevne rekreacije i kulturnog života grada.¹³⁰

¹²⁸ Manojlović (2013.), Studija zaštite i projekt revitalizacije, Arbor d.o.o., Osijek, Uvjeti korištenja, uređenja i zaštite prostora, str. 19-37.

¹²⁹ Korekcija granica obuhvata, 19.10.2020.

¹³⁰ Ilica Valenčak (2018), Arhitektonski projekt, Valnečak d.o.o., Našice, Hortikulturno uređenje, str. 45.

Zadržan je i plan restauriranja zelenih površina i vodenih elemenata prema već postojećoj formi te ideja o faksimilskoj rekonstrukciji povijesne arhitekture i postavljanju nove parkovne arhitekture u modernom minimalističkom stilu. Pritom se u projektu ističe da se u restauriranju potrebno voditi izvornim stilom oblikovanja zelenila tj. formom koju je park imao prije Drugoga svjetskog rata: romantičkim i historicističkim oblikovanjem prostora.

No, neke ideje iz 2013. godine bile su zamijenjene novim konceptima. Za početak, ideja o uređenju bivšeg ekonomskog ulaza kao novog glavnog ulaza u sklop nije prenesena iz jednog projekta u drugi, a s tim su napušteni i planovi za restauriranje i adaptaciju bivše konjušnice. Sličnu sudbinu doživjela je i zamisao o adaptaciji bunkera u izložbeni prostor i planovi za park skulptura na sjevernoj padini dvorca.

Iako oba projekta dijele ideju unošenja kulturnog sadržaja u prostor, planovi iz 2018. drugačije koncipiraju način provedbe te zamisli u djelo.¹³¹ U dokumentima vezanim uz restauraciju započetu 2018. pojavljuje se ideja muzeja na otvorenom uređenjem sklopa tematskih vrtova koji bi trebali biti locirani u prostoru perivoja. Već smo spomenuli reprezentativni vrt koji se nalazi ispred južnog pročelja Velikog

Slika 44. Restaurirani ukrasni vrt pred južnim pročeljem Velikog dvorca

dvorca na glavnom ulazu u imanje. U šezdesetima je zapadno od ukasnog vrta južnog pročelja izgrađeno dječje igralište koje je prije restauracije započete 2018. bilo u lošem stanju te je njegova obnova dio radova izvedenih u okolišu dvorca. U ovom najužem okolišu Velikog dvorca bio je planiran i početak vrtova koji su se trebali protezati kroz cijeli perivoj. Ulazni parter s rondelom trebao je biti posađen cvjetnim vrstama iz skladbe Dore Pejačević *Život cvijeća* te se trebao protezati pred južnim pročeljem dvorca gdje bi se pretvarao u tzv. Vrt dobrodošlice koji bi bio sačinjen od niske živice, patuljastih stabala i cvjetnih vaza. Sjeverni parteri uz dvorac trebali su postati Vrt ugođe, koji bi se sastojao od prethodno nabrojanih elemenata s dodatkom velikog ružičnjaka. Dublje u parku na rubnim južnim, sjeveroistočnim i istočnim parterima trebali su se nalaziti Vrtovi umjetnosti koji bi, osim zelenila, imali i skulpturalni sadržaj. Na kraju, parteri u zapadnoj zoni parka bili bi Vrtovi igre

¹³¹ Isto, str. 46-48.

i druženja s velikim zelenim površinama i formacijama visokog drveća. Vidimo da je ideja vodilja u projektu raspoređivanja vrtova bila ta da se bliže Velikom dvorcu zadržava strogi geometrijski dizajn postignut niskom živicom, cvjetnim tepisima i niskom vegetacijom, kako bi se prostoru dao formalniji izgled, dok se odmicanjem od građevine pojavljuje sve više elemenata engleskog pejzažnog vrta s njegovim slobodnijim formama.¹³²

Koncept muzeja na otvorenom djelomično podrazumijeva i ove vrtne prostore, no muzeološki plan dodaje i ideju o interaktivnom skulpturalnom sadržaju. Naime, u različite dijelove perivoja trebali su biti uneseni sadržaji koji bi povezali muzejski prostor Velikog dvorca i perivoj kroz male i velike intervencije u prostoru. Jedna od većih planiranih intervencija bila je postavljanje glazbenih instalacija koje reproduciraju skladbe Dore Pejačević ili općenito dopuštaju posjetiteljima da proizvode glazbu. Planirano je i postavljanje makete dvorca i bista značajnih figura iz povijesti Našica. Svemu tome bili bi dodani i informativni paneli i tematski citati, urezani u podne kamene ploče ili klupice i drugi elementi parkovnog uređenja.¹³³

Iz svega ovoga možemo vidjeti da je za perivoj uistinu isplaniram bogat sadržaj od kojeg je nažalost vrlo malo toga ostvareno. Tokom restauriranja uređen je središnji južni zeleni parter ispred Velikog dvorca, živica zapadno i istočno pored dvorca i dječje igralište ispred dvorca te uz jezero. Restaurirane su i staze i klupice, dodani koševi za smeće i izgrađena dva nova paviljona, jedan na sjevernom livadnom prostoru uz granicu parka, drugi na otoku na jezeru. Izgrađeno je i drveno stubište na padini Velikog dvorca te su uz teniski teren postavljene sprave za vježbanje.

Slika 45. Faksimilna rekonstrukcija paviljon i most na jezeru

Slika 46. Obnovljeno dječje igralište uz jezero

¹³² Ivica Valenčak (2018), Arhitektonski projekt, Valnečak d.o.o., Našice, Hortikulturno uređenje, str. 46-48.

¹³³ Isto, str.46-48.

Problemi s konceptom potpunog uređenja perivoja vidljivi su već i u dokumentaciji. Već smo spomenuli da park u okviru restauriranja započetoga 2018. godine ne dobiva vlastitu studiju već je njegovo uređenje uklopljeno u arhitektonske projekte za Veliki dvorac te zauzima samo nekoliko stranica teksta i nešto dodatnih stranica vizualne inspiracije. Iako je plan za uređenje perivoja slikovit i bogat, specificirano je vrlo malo konkretnih pojedinosti o njegovom izvođenju, a najdetaljnije je predstavljeno i isplanirano uređenje sklopa vrtova.

Što se tiče planova iz 2013. godine, preuzeta je ideja o uređenju zelenih elemenata perivoja, koja je u njemu uistinu detaljno razrađena pa bi on mogao biti korišten kao vodič za restauriranje. No svi dijelovi projekata iz 2018. godine koji su bili povezani s parkovnom arhitekturom ili umjetničkim instalacijama ostali su na razini koncepta tj. očit je nedostatak bilo kakvih konkretnih nacrti, troškovnika i građevinskih projekata, bez kojih je nemoguće konkretizirati ideje o uređenju. Zbog svega toga možemo se zapitati: koja je pozicija parka u širem planu restauriranja i što sve to znači za konačne rezultate restauriranja imanja, o čemu ćemo, među ostalim, govoriti u nastavku.

5. Interpretacija konzervatorsko-restauratorskih radova na dvorcima i parku Pejačevića u Našicama

Sklop Pejačević nije jedini u Našicama koji je tokom proteklih nekoliko godina doživio restauriranje. U periodu od 2018. do 2023. godine restaurirano je više povijesno značajnih mjesta u središtu grada. Kao prvo, za potrebe Našičke knjižnice adaptirana je i restaurirana Gregorova vila, historicistička rezidencijalna građevina od važnosti za lokalnu povijest. Restaurirana je i neogotička kapela svetog Martina, koja predstavlja još jedan primjer našičke arhitekture čiju gradnju su poduprli Pejačevići, a obnovljen je i glavni trg koji je dobio novi prozračan moderni izgled koji ostavlja otvoren pogled na Veliki dvorac. Ove radove su s velikim entuzijazmom pratili lokalni mediji, pritom ističući turistički potencijal središta grada nakon restauratorskih i obnoviteljskih radova.

U tom smislu restauriranje imanja treba gledati u širem kontekstu obnove središta grada. Vidimo da su gradska uprava i lokalne institucije u posljednjih desetak godina uložili mnogo truda u to da se središte grada dovede u prezentabilno stanje koje će Našice staviti na lokalnu kartu destinacija kulturnog turizma. Ako se sjetimo glavnih ciljeva restauriranja imanja, zaključit ćemo da su oni ne samo kompatibilni već i djelomično vođeni ciljevima obnove središta tj. idejom da će se očuvanjem vrijednosti reprezentativne arhitekture grada otvoriti mogućnost za njezinu komodifikaciju. Dakle, pri obnovi središta grada i imanja vidimo miješanje kulturnih i ekonomskih motiva, koje je tipično za današnji život kulturnih dobara.¹³⁴

No to ostavlja otvorenim sljedeće pitanje: da li su ciljevi restauriranja postignuti tj. da li je restauriranje uspjelo sačuvati vrijednost imanja i prezentirati je na način koji je privlačan pa tako i ekonomski profitabilan. To je pitanje kojim ću se baviti u ovom dijelu rada.

¹³⁴ Internetski izvor 4- Internetski izvor 4- „Rekorderi izdvajanja za kulturu: Grad Našice u obnovu dvoraca Pejačević uložio oko 100 milijuna kuna, nastavljaju razvijati bogatu turističku ponudu“, u: *Gradonačelnik.hr.*, 22.3.2023., <file:///C:/Users/38591/Desktop/Dvorac/%C4%8Dlanci%20na%20webu/Rekorderi%20izdvajanja%20za%20kulturu%20Grad%20Na%C5%A1ice%20u%20obnovu%20dvoraca%20Peja%C4%8Devi%C4%87%20ulo%C5%B Eio%20oko%20100%20milijuna%20kuna.%20nastavljaju%20razvijati%20bogatu%20turisti%C4%8Dku%20ponudu.htm> (pregledano 14.9.2024)

Glavni problem s kojim se ovo restauriranje moralo suočiti jest pitanje funkcije: imanje je naime, nakon nacionalizacije promijenilo funkciju. Postalo je javni prostor i prešlo pod skrb lokalnih, gradskih vlasti. Njegova promjena funkcije nije, međutim, izvedena sustavno već su se u poratnim godinama u njega naselili raznoliki korisnici s različitim ciljevima i potrebama, od kojih su mnogi u stvari bili neprikladni za prostor (npr. situacija s Malim dvorcem i gimnazijom ili činjenica da je u Velikom dvorcu neko vrijeme bila radnja za popravak pisaćih strojeva). Ovo je prostoru dvorca dalo eklektični identitet u drugoj polovini 20. stoljeća. Tokom godina izmijenilo se više korisnika, da bi se na početku 20. stoljeća situacija stabilizirala pa vidimo da otada do restauriranja započetog 2018. godine na imanju ostaju isti korisnici. Primjećujemo i da su svi preostali korisnici institucije s područja edukacije i kulture: Muzej, radio, knjižnica pa čak i udruga *Naša djeca* koja se bavi radom na području obrazovanja i odgoja. Područje rada preostalih korisnika tematski odgovara javnoj percepciji imanja koje je, unatoč nacionalizaciji, ostalo važno baštinsko mjesto, čemu svjedoči činjenica da su sva tri elementa imanja dobila status kulturnog dobra. Unatoč tome, prijašnja restauriranja se nikada nisu sustavno, temeljito i cjelokupno bavila problemom promjene funkcije imanja.

Kako bi se na to pitanje odgovorilo, valjalo je razmatrati imanje kao cjelinu, što dosad nije bio slučaj za restauratore. Kao prvo restauriranje sklopa od njegove nacionalizacije koja se bavi cijelim imanjem, ono započeto 2018. godine imalo je priliku na imanje gledati kao cjelinu, a ne baviti se samo njegovim određenim dijelovima.

Treba istaknuti da Našičko imanje uistinu djeluje kao cjelina tj. njegova tri dijela: park te Veliki i Mali dvorac, tvore koherentnu, međusobno povezanu cjelinu. U tom smislu, iako nije kao takvo registrirano, imanje u Našicama funkcionira kao kulturni krajolik, „nepokretno kulturno dobro koje sadržava povijesno karakteristične strukture što svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru, a predstavljaju zajedničko djelo čovjeka i prirode, ilustrirajući razvitak zajednice i pripadajućeg teritorija kroz povijest¹³⁵“ Zato su kod imanja važna i njegova tri glavna dijela, pojedinačno i njihova međusobna interakcija; ukratko, imanje je više nego zbroj

¹³⁵ Internetski izvor 6- Internetski izvor 6- „Kulturni krajolik“ *Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske*, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nepokretna-kulturna-bastina/kulturni-krajolik/7243> (pregledano 21.10.2024.)

njegovih dijelova, ali kako bi se postigao maksimalan učinak, ovi dijelovi moraju biti usklađeni.

Vratimo li se na ideju promjene funkcije, ovo nam govori da dok svaki element može imati pojedinačnu posebnu funkciju važno je da su ove funkcije međusobno kompatibilne jer će njihova neminovna interakcija stvoriti novi identitet imanja i odrediti njegovu sveukupnu novu funkciju. Prema tome ću se voditi i ja pa ću u nastavku teksta raspravljati o njima odvojeno, kako bi ih na kraju promotrla zajedno.

Počnimo zato od Velikog dvorca. Kod njega, kao i kod Malog dvorca, problem promjene funkcije rješava se odlukom o tome tko će biti njegovi korisnici. Knjižnica je premještena na drugu lokaciju, a preostali korisnici su kulturne organizacije koje svaka na svoj način predstavljaju lokalnu baštinu. Ovo je Velikom dvorcu, koji je u posljednjih pola stoljeća uistinu služio različitim namjenama, dalo jasan identitet kao mjesto očuvanja kulturne baštine. Povrh toga, premještanjem knjižnice i uređivanjem potkrovlja i podruma otvoren je potreban prostor koji je dotad nedostajao kako bi ova tri korisnika mogla učinkovito ispunjavati svoje funkcije.

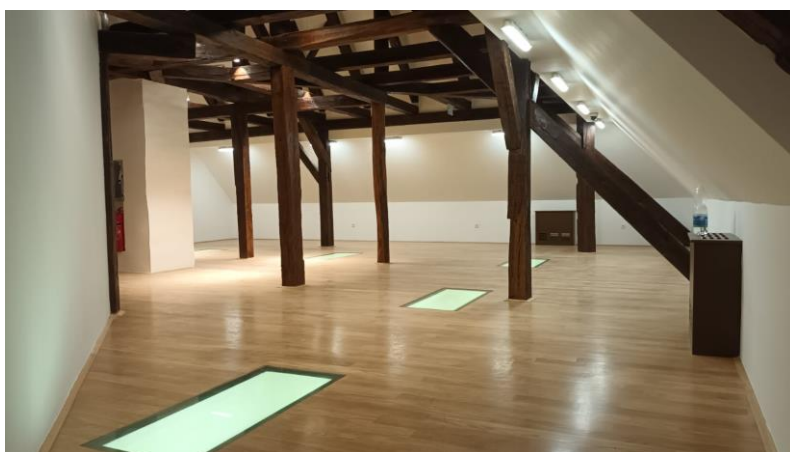
Nadalje, odabirom korisnika koji se bave očuvanjem kulturne baštine potencirane su neke od kulturnih vrijednosti koje su prepoznate kao glavne odrednice građevine, tj. njena povijesna vrijednost i reprezentativnost. Adaptacija za potrebe korisnika uglavnom je rješavana u planu muzealizacije, čija koncepcija pokazuje da su autori bili dobro upoznati s prostorom, njegovim mogućnostima i potrebama korisnika. Koncept restauriranja, u kojem se građevina vraća u stanje prije Drugoga svjetskog rata usuglašen je s estetskim, reprezentativnim i povijesnim vrijednostima građevine. Slojevi koji su izabrani za prezentaciju su oni koje je bilo moguće najtočnije reprezentirati, a usto su i najviše prisutni u društvenoj svijesti lokalne, nacionalne i međunarodne populacije te su kompatibilni s djelatnosti postojećih korisnika.

Restauriranje je izvedeno uz stalno oslanjanje na izvore i uz korištenje modernih restauratorskih metoda. Rezultat je vizualno impresivan, a njegova dugoročna kvaliteta će se pokazati vremenom. Prostor podruma je uredan, prostran i vizualno privlačan, a muzejski

Slika 47. Podrumski prostor namijenjen ugostiteljskom objektu nakon restauriranja.

kabineti s umjetničkom lončarijom pružaju zanimljiv vizualni spoj ugostiteljskog i muzejskog prostora, pritom se referencirajući na umjetničke lončarske kolonije Hinko Juhn, koje su se ovdje održavale. Ostalo je otvoreno pitanje učinkovitosti rješenja hidroizolacije. Naime, korištenjem se prostor pokazao zagušljivim, što je vjerojatno rezultat nikad uklonjenog, neprikladnog hidroizolacijskog sloja i postavljanjem sustava filtracija zraka injektiranjem. To je, međutim, primijećeno na početku korištenja prostora, kada sustavi filtriranja zraka još nisu dobro radili, pa će se učinkovitost ovog rješenja vidjeti u budućnosti.

Slika 48. Izložbeni prostor potkrovlja, istočno od medijske dvorane

Najveći broj prostorija za djelatnike nalazi se u suterenu ali postoje i na katu te i u potkrovlju. Sve su uredne, dobro opremljene i ugodne. Isto se može reći i za podrumске i suterenske prostorije namijenjene djelatnicima i članovima *Lisinskoga* i *Limene glazbe*.

Javni prostori Muzeja nalaze se i u suterenu ali primarno ih vidimo u prizemlju, potkrovlju i na katu. Reprezentativni saloni prizemlja, sa svojim jarko obojenim zidovima (referenca na njihova izvorna imena koja su dobili po bojama tapeta), ornamentiranim pokućstvom i umjetničkim djelima velikih dimenzija plijene pozornost (vidi sl. 33., 34.) a veliko stubište i drvene dekoracije zidova i podova ostavljaju dojam grandioznosti prikladan bivšoj vlastelinskoj rezidenciji. Nova muzejska oprema tečno je raspoređena u prostoru te u

kombinaciji sa samostojećim predmetima stvara dobar ritam prolaska kroz postav. Potkrovlje je doživjelo najveću preobrazbu. Novi prostor za izložbe je malen ali lako čitljiv, dok je medijska dvorana (vidi sl. 38.) prostrana i puna svijetla, a prostori depoa su praktično locirani. Stubišta za izlaz u slučaju nužde koja se nalaze u kulama nisu posebno vizualno privlačna no prizor velikih staklenih ploča s izlošcima u njihovom središtu privlači pozornost. Vidi se da je restauriranju Velikog dvorca pridano puno pažnje, pogotovo u koncipiranju ravnoteže između metoda adaptacija, restauriranja i sanacije. Unatoč tome što su se radovi odužili, gotovo svi predviđeni planovi restauriranja su ostvareni, što je dovelo do uobličena prostranog, intrigantnog i bogatog prostora u kojem su svi elementi skladno spojeni. S obzirom na odabir korisnika i metoda možemo zaključiti da je Velikom dvorcu dana uloga prezentiranja lokalne baštine.

Kod Malog dvorca je, baš kao i kod Velikog, bilo ključno pitanje odabira korisnika jer je povezano s fundamentalnim pitanjem funkcije građevine kao sastavnice i dijela imanja. Tako vidimo da su za obje građevine izabrani korisnici koji reflektiraju njenu cjelokupnu povijest – život prije i nakon nacionalizacije. Tako i u Velikom i u Malom dvorcu vidimo korisnike koji su useljeni u građevine nakon njihove nacionalizacije, no njihove djelatnosti se izravno referiraju na doba u kojem je ona služila kao vlastelinska rezidencija: Glazbena škola Dore Pejačević i Muzej. Njima su priključene i ostale organizacije koje nemaju izravnu poveznicu na predratnu fazu građevina ali se također bave nekim elementom kulturnog života Našica. Zato vidimo da sve korisnike povezuje zamisao o uključivanju u kulturnu djelatnost grada. Ipak, kod korisnika Velikog dvorca vidimo veću međusobnu povezanost: radi se o tri kulturne institucije čiji je cilj očuvanje lokalne kulturne baštine te često međusobno surađuju. Kod korisnika Malog dvorca ne vidimo tu međusobnu povezanost: iako se radi o kulturnim institucijama, sve tri imaju različite funkcije i ciljeve, što Malom dvorcu daje slabije definiran identitet tj. aspekt očuvanja kulturne baštine je kod njega manje izražen zbog njegovih korisnika.

Nadalje, znatan dio Velikog dvorca posvećen je muzejskom prostoru, što nužno znači da je građevina veliki dio dana otvorena javnosti, dok su korisnici Malog dvorca mnogo "zatvoreniji", tj. prostor je namijenjen djelatnicima radio-postaje, učenicima i članovima udruge. Ovo je utjecalo na pristup restauriranju građevina. Iako su kod obje građevine korištene metode restauriranja, adaptiranja i saniranja, kod Velikog dvorca vidimo da je i unutrašnji i vanjski prostor podvrgnut svim trima metodama dok su kod Malog dvorca restauriranje i sanacija korišteni na vanjštini dok je unutarnji prostor jednostavno adaptiran. Ovo je djelomično rezultat činjenica da je izvorni raspored unutarnjeg prostora Malog dvorca

bio poništen šezdesetih godina 20. stoljeća, no budući da je poznato kako je izgledao mogao je ovim restauriranjem biti vraćen u prijašnje stanje ili stavljen u novu svrhu. Ipak, odlučeno je da će biti ostavljen prijašnjim korisnicima. U tom smislu, budući da su unutrašnji i vanjski dijelovi Velikog dvorca zamišljeni kao prostori prezentiranja lokalne baštine, restaurirani su i njegovi unutarnji i vanjski dijelovi. Kod Malog dvorca vidimo da su restaurirani samo vanjski dijelovi poput „opne“ jer oni imaju funkciju prezentiranja nasljeđa imanja, dok je unutrašnjost ostavljena „zatvorena“ javnosti i namijenjena primarno njegovim korisnicima te za ovu svrhu nije bilo potrebno niti praktično koristiti metodu restauriranja.

Park je veliki adut imanja, a vidimo da to prepoznaje i koncept restauriranja. Kao i kod Velikog i Malog dvorca, restauriranje parka bilo je suočeno s osnovnim pitanjem funkcije. Restauriranje započeto 2018. godine vodilo se vrijednostima koje su u parku već bile prepoznate: njegovom reprezentativnošću te estetskom i povijesnom vrijednošću pa je odlučeno da funkcija parka bude ista kao i funkcija Velikog i Malog dvorca: prezentiranje lokalne baštine.

Kako bi se ovaj identitet potencirao, restauriranje je težilo pretvaranju parka u „Muzej na otvorenome“. U ovu svrhu su odabrane metode restauriranja, saniranja i adaptiranja. Sadržaj namijenjen parku dobro je promišljen i pokazuje poznavanje prostora te njegove mogućnosti i potreba te se, baš kao i restauriranje Velikog i Malog dvorca, referira na sloj identiteta imanja koji je najbolje poznat u javnosti tj. Pejačevići i glazba Dore Pejačević, dok pritom omogućuje slobodno korištenje otvorenog prostora koji vizualno vrlo privlačan. Povrh toga, neki od glavnih korisnika današnjeg Muzeja su škola i vrtići kojima zbog uzrasta posjetitelja odgovaraju otvoreni zeleni prostori. Nažalost, od planiranog sadržaja za park ostvareno je malo. Postavljen je novi pomoćni sadržaj: klupe, paviljoni i putovi, *Dorin paviljon* je rekonstruiran a park je očišćen. Novi pomoćni sadržaj dobro pristaje u prostor i funkcionalan je no ostali planovi za park nisu ostvareni.

Razlog tome su najvjerojatnije pandemija i početak rata u Ukrajini, koji su usporili radove i učinili ih teže financijski izvedivima. Možemo pretpostaviti da je park „stavljen u stranu“ jer je, za razliku od Velikog i Malog dvorca, funkcionalan kao prostor prezentiranja baštine i u stanju u kojem jest. Ukratko, pretpostavljam da je zbog nedostatka vremena i financija bilo nužno dati prednost restauriranju građevina jer su bile u stanju u kojem su teško mogle obavljati funkciju određenu za park, odnosno prezentacije lokalne baštine, dok je park funkcionalan i u postojećem stanju.

Ako se vratimo ideji međusobne povezanosti sva tri dijela imanja, moći ćemo doći do zaključka o sveukupnoj funkciji imanja i njegovu identitetu. Kod Velikog dvorca vidimo da se restauriranje vodilo funkcijom koja je za njega prirodno izrasla tokom druge polovine 20. stoljeća, odnosno kao mjesto prezentiranja lokalne kulturne baštine. Sličnu situaciju vidimo i kod parka, koji je kao nastavak Velikog dvorca i zbog prepoznatljive parkovne arhitekture također preuzeo ovu reprezentativnu ulogu. Ipak, kao javni zeleni prostor, park je, za razliku od dvorca zadobio i ulogu mjesta rasonode, pa je njegov identitet manje monolitan. Mali dvorac je također, unatoč nekim neprikladnim intervencijama u javnoj svijesti ostao povezan uz pojam reprezentacije. Po tome vidimo da je uloga određena za imanje ovim restauriranjem ona mjesta reprezentacije lokalne baštine i kulturnog nasljeđa i života grada i okolice. Kada sam govorila o adaptaciji velikog dvorca potrebama muzeja spomenula sam frazu „Priča o Pejačevićima“ i „Priča o Našicama“. Vjerujem da u ovim frazama leži ključ razotkrivanja funkcije prostora nakon njegove nacionalizacije. Vidimo da se događa određena „narativizacija“ prostora kroz ambijent i muzejske predmete. Elementi arhitekture su sačuvani u određenom obliku kako bi evocirali specifične asocijacije- grandiozne fasade Velikog i Malog dvorca posjetitelja podsjećaju na doba moći slavonskog vlastelinstva dok ga cigleni zidovi podruma podsjećaju na slavonske ugostiteljske objekte popularne kroz drugu polovicu 20.st. i danas. Muzejske zbirke i predmeti također sudjeluju u ovom stvaranju narative o Našicama pa kroz postave posvećene slavnim Slavanskim figurama ističu elemente nasljeđa koji su procijenjeni kao najpoželjniji. Ukratko, oblikovanjem prostora imanja i odabirom predmeta koji ga napućuju konstruira se priča o kraju koji predstavlja. Sklop tako reprezentira Našice kao mjesto povijesti, kulture i ugostiteljstva. Restauriranje ovo reprezentativnu ulogu nije „izvuklo ni iz čega“. Kako smo spomenuli, imanje je i prije Drugoga svjetskog rata, dok je još bilo vlastelinska rezidencija, imalo istaknut reprezentativan identitet. Po tome što su sva tri dijela imanja nakon toga rata dobila status kulturnih dobara vidimo da je ovaj sloj njegovog identiteta ostao značajan unatoč nacionalizaciji. Kao i veliki broj grandioznih bivših privatnih rezidencija, imanje je u procesu u kojemu postaje „baština“ u očima neke zajednice prestalo predstavljati isključivo skupinu koja ga je sazdala već je preuzelo ulogu predstavljanja šire zajednice – u ovom slučaju primarno lokalne zajednice, pa je tako tokom druge polovine 20. stoljeća zadobila ulogu reprezentatora lokalne baštine našičkog kraja. Restauriranje započeto 2018. godine prepoznalo je ovaj sloj njegova identiteta kao najjači te se njime i vodilo.

U tom smislu, i sudeći prema svemu što je navedeno u ovome radu, smatram da su funkcije i metode restauriranja dobro odabrane te je imanje nakon restauriranja uistinu spremno odigrati ulogu predstavljača lokalne baštine te je time postignut osnovni cilj restauriranja: ono je uspjelo sačuvati vrijednosti imanja i prezentirati ih na način koji je privlačan, pa i ekonomski održiv. Jedino što bih istaknula kao značajan potencijalni „promasaj“ su neostvareni planovi za prostor parka: imanje je uistinu više nego zbroj svih dijelova te držim da bi provedbom programa koji je bio predviđen za park bio ostvaren njegov reprezentativni potencijal, čime bi se produbila veza parkovnog prostora i Velikog i Malog dvorca, približavanjem njihovih uloga i namjena. Slično razmišljam i o mogućnosti otvaranja barem malog dijela Malog dvorca javnosti kako bi njegova vanjština i unutrašnjost imali sličnije uloge te kako bi njegova sveukupna uloga bila sličnija Velikom dvorcu i parku. Vjerujem da bi to dodatno naglasilo međusobnu povezanost svih dijelova imanja te tako potenciralo njegovu reprezentativnu moć. No restauriranje je i bez ovoga postiglo svoj cilj.

6. Zaključak

Obitelj Pejačević od početka 19. stoljeća, kada dolaze u Hrvatsku iz mađarske, značajno doprinosi urbanom razvoju Našica uređenjem Našičkog vlastelinskog imanja, gradnjom javnih objekata i općenitom pokroviteljskom ulogom u razvoja grada. Spajanjem vlastelinstva i trgovišta promijenili su urbanu dinamiku i vizualni identitet grada, dajući središtu Našica njegov današnji prepoznatljivi izgled.

Veliki dvorac Pejačević, izgrađen 1811. pod nadzorom grofa Vincencija Pejačevića, prolazi značajnu obnovu 1865. pod mađarskim arhitektom Ferencom Stornom, dobivajući današnji neo-barokni izgled s proširenim pročeljima, tornjevima i bogatom dekoracijom. Park se paralelno razvija, postajući najveći slavonski vlastelinski perivoj pejzažnog uređenja sa svojim šetnicama, jezerom i velikim pošumljenim dijelovima. Mali dvorac, izgrađen 1911. za Marka Pejačevića manja je klasicistička građevina, skladno uklopljena u pejzaž imanja. Reprezentativnost našičkog sklopa dopunjavala je njegova bogata unutrašnja oprema koja se sastojala od uporabnih predmeta, umjetničkih djela i privatne knjižnice od 5000 dokumenata. Sklop Pejačevića, osobito Veliki dvorac, postao je simbol obiteljske moći i ugleda, a zbog svoje prominentne lokacije s vremenom i jedan od simbola grada pa imanje dobiva estetsku i povijesnu vrijednost, prepoznate u književnim djelima i razglednicama.

Obitelj Pejačević imanje je napustila 1945. godine, a dvorci su služili kao vojni stožeri te su nakon toga ostavljeni prazni i nezaštićeni do njihove nacionalizacije 1946. godine, kada brigu o njima preuzima grad Našice. Veliki i Mali dvorac i park postaju javno dobro, privlačeći raznovrsne institucije poput Kulturno-umjetničkog društva *Lisinski*, Radio postaje Našice, Limene glazbe Našice i Gradske knjižnice koje se smještaju u njihove prostore. Unatoč nepovoljnom političkim okolnostima, sva tri dijela imanja (park te Veliki i Mali dvorac) stječu status kulturnih dobara šezdesetih godina 20. stoljeća. Tijekom sedamdesetih godina provedeni su radovi na prilagodbi Velikog dvorca za potrebe Muzeja i iako su u njih bili uključeni konzervatori često su korištene metode nekompatibilne s postojećom strukturom. Mali dvorac, slabije zaštićen, doživio je neprikladne adaptacije koje su ugrozile neke njegove prepoznatljive značajke. Park, zapušten tijekom rata, 1963. godine stječe status spomenika vrtne arhitekture te ga se unatoč nedostatku fondova konzistentno održava pa on uz manju obnovu 1983. godine uspijeva očuvati osnovnu formu. Nakon Drugoga svjetskog rata KOMZA organizira prijenos inventara imanja u Muzej Slavonije u Osijeku i Osječku likovnu galeriju. Mnoge predmete je bilo teško locirati jer su prije rata sakriveni po gradu, a neki su ukradeni tokom boravka vojske u dvorcima ili dok su bili nezaštićeni. Do 1950. godine, u osječke muzeje je preneseno stotinjak umjetnina, no veliki dio knjižnice i uporabnih predmeta nikada nije pronađen. Ostatak inventara ostao je na imanju za potrebe lokalnih organizacija, pogotovo za zbirke 1974. osnovanog Zavičajnog muzeja Našice.

Našičko imanje vraćeno je nakon denacionalizacije obitelji Pejačević 2012. godine. Najava prodaje imanja izazvala je negativnu reakciju gradske uprave zbog njegove kulturne vrijednosti. Grad je tužio obitelj za suvlasništvo nad Velikim dvorcem te je situacija rezultirala u izvansudskom postupku koji je završio 2015. godine dogovorom o otkupu dvorca od Pejačevića dok je ostatak imanja darovan gradu. Restauriranje imanja započelo je 2018. godine s ciljem očuvanja njegovih vrijednosti i ostvarenja njegova ekonomskog potencijala. U okviru razvoja kulturnog turizma, imanje se, zajedno s Muzejom, smatra važnim adutom za poticanje turističke ponude i očuvanje lokalne baštine.

Konzervatorska studija dvorca iz 2016. godine obuhvatila je analizu postojećih oštećenja, većinom uzrokovanih prijašnjim neprikladnim intervencijama i prirodnim uvjetima, koji su prijetili stabilnosti građevine. Ustanovljene su brojne degradacije, u unutrašnjosti i na pročeljima, koje su prijetile dugoročnom očuvanju vrijednosti građevine. Predložena su rješenja za restauriranje i adaptiranje prostora, uključujući popravak krovišta, zidova i restauriranje pročelja te prilagodbu prostora trima korisnicima: Zavičajnom muzeju Našice,

Limenoj glazbi Našice i Kulturnom društvu Lisinski. Cilj je bio vratiti dvorac u stanje prije Drugoga svjetskog rata jer se držalo da će se tako očuvati njegove temeljne vrijednosti i istovremeno omogućiti prikladna uporaba građevine. Planovi izvođača vodili su se konzervatorskom studijom i nisu predlagali ništa što bi izravno proturječilo nalogima konzervatora. Pri restauriranju dvoraca, pažnja je bila usmjerena uravnoteženju očuvanja arhitektonskih vrijednosti i adaptaciji potrebama Muzeja i ostala tri korisnika. Pristup restauraciji je bio relativno „slobodan“, a to vidimo po tome što je svakom djelu građevine pristupano individualno. Tako su suteran, prizemlje i kat određeni kao dijelovi građevine s najjačom povijesnom reprezentativnom vrijednošću te su se na njima puno više koristila metoda restauracije dok su podrum i potkrovlje kao dijelovi kojima je određena manja povijesna reprezentativna vrijednost drastičnije adaptirani.

Sličan pristup vidimo i u restauriranju Malog dvorca kod kojega je kao povijesno najreprezentativniji dio određena fasada pa je restaurirana dok je unutrašnjost koja nije valorizirana na isti način u potpunosti adaptirana. Restauriranje Maloga dvorca pokazalo se zahtjevnim zbog nedostatka arhivske građe i lošeg stanja temelja, a naglasak je bio na restauriranju vanjštine građevine dok je unutrašnjost slobodno adaptirana.

Park je također u restauriranje ušao u lošem stanju, s uništenom parkovnom arhitekturom i divljim površinama, no zadržao je osnovne oblikovne elemente. Projekt restauriranje oslanjao se na ideje iz studija parka napisane 2014. godine, koja se fokusira na faksimilsko rekonstruiranje povijesnih elemenata i unošenje modernog rekreacijsko-edukativnog sadržaja u ostale dijelove parka. Projekti iz 2018. godine proširili su ovaj koncept uvođenjem ideje Muzeja na otvorenom koji bi se sastojao od tematski oblikovanih vrtova, popunjenih skulpturalnim postavom i pomoćnim zabavno-orientacijskim materijalom. Ideja muzeja na otvorenom odgovara namjeni sklopa ali nikada nije izvršena.

Restauriranje započeto 2018. godine bilo je usmjereno očuvanju vrijednosti i komodifikaciji imanja kao kulturne baštine, Restauriranje se vodilo reprezentativnim identitetom imanja koji je dio njegove javne percepcije od trenutka kada je izgrađen. U tom smislu imanju je dana uloga prezentiranja lokalne baštine i očuvanja kulturnog nasljeđa grada. Odabirom prikladnih korisnika i metoda restauriranja, radovi su uspješno postigli zadati cilj. Vjerujem da će imanje nakon restauriranja uspješno obavljati svoju reprezentativnu ulogu i postići rezultate na turističkom tržištu, no postoji prostor za daljnje poboljšanje, posebno u boljoj integraciji ideje da su tri dijela sklopa- Veliki dvorac, Mali dvorac i park, dio međusobno povezane cjeline.

Literatura

Bagarić, Marina, *Veličanstveni Vranyczanyjevi : umjetnički, povijesni i politički okvir života jedne plemićke obitelji*, katalog izložbe (14.5.2016.- 21.8.2016.), Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2016.

Batinić, Darija, *Turistička ponuda Osječko- baranjske županije*, diplomski rad, Pula: Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije, 2019.

Belavić, Placido, *Našice-povijesne crtice*, Našice: Zavičajni muzej Našice, 1991.

Bošnjak, Renata, „Knjižnica obitelji Pejačević u Našicama i njena Muzealizacija“, u: *Muzeologija* 48/49 (2012.), str. 133.-148.

Bošnjaković, Renata, Lučevnjak, Silvija , „Danica Pinterović i Našice“, u: *Osječki zbornik* 34 (2018), str. 116-124.

Damjanović, Marta, *Arhitektura i urbanizam Našica u 19.i 20.st*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2022.

Kranjčević, Branko, *Priče iz prošlosti našeg zavičaja*, Grad izdavanja: izdavačka kuća, 2024.

Lamont, Laura, *Urbanistička analiza novog trga u Našicama*, diplomski rad, Osijek: Građevinski i arhitektonski fakultet Osijek, 2023.

Najcer Sabljak, Jasminka, Lučevnjak, Silvija *Obitelj Pejačević: Povijest, kultura, umjetnost*, Zagreb: Vjesnik, 2014.

Najcer Sabljak, Jasminka „Kasnobarokni klasicistički dvorac Pejačević u Našicama“, u: *Našički zbornik* 4 (1999.), str. 129-207.

Obad-Šćitaroci, Mladen, Obad-Šćitaroci, Bojana, *Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka*, Zagreb: Šćitaroci, 1998.

Tutić, Dora, „*Podsjetnik na grad* „ – uloga dvorca Pejačević u obiteljskom sjećanju, seminarski rad, Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2021.

Vrbanić, Vilena, „Glazbeni instrumenti Dore Pejačević“, u: Silvija Lučevnjak (ur.), *Izazovi baštine Dore Pejačević: zbornik radova znanstveno-stručnog skupa*, Našice: Zavičajni muzej Našice, 2022., str. 101-125.

Waller, Josip, *Našice- fotomonografija*, Našice: Grad Našice, 2002.

Arhivski izvori

Arhiv Zavičajnog muzeja, Troškovnik radova, 2001.

Arhiv Zavičajnog muzeja, Radovi na popravku dvorca i financiranje od 1971.gd. do 1979.gd., 16.4.2010.

Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, Rješenje Županijskog suda u Osijeku, 4.3.2013.

Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, „Županijski sud presudio- Grad Našice suvlasnik dvorca Pejačević“, u: *TV Našice*, 14.5.2013.

Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, „Marcus Pejačević neugodno iznenadio Našičane- Dvorac želi prodati sveučilištu“, u: *Glas Slavonije*, 14.11.2013.

Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, Odluka o davanju suglasnosti na sklapanje izvansudske nagodbe u postupku rješavanja imovinski-pravnih odnosa s nasljednicima obitelji Pejačević za Veliki i Mali dvorac, 23.2.2015.

Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, „Našice dižu kredit za kupnju dvorca Pejačević“, u: *Glas Slavonije*, 23.3.2015.

Arhiv Zavičajnog muzeja Našice, Ispravak odluke o davanju suglasnosti na sklapanje izvansudske nagodbe u postupku rješavanja imovinski-pravnih odnosa s nasljednicima obitelji Pejačević za Veliki i Mali dvorac, 24.2.2015.

Internetski izvori

Internetski izvor 1- Našice. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/nasice> (pregledano 15.9.2024.)

Internetski izvor 2- Nikola Patković, „Obnova je trajala tri godine: Ova ljepotica novi je turistički adut Slavonije!“, u: *Globus.hr.*, 17.1.2024., <https://www.jutarnji.hr/globus/kultura/obnova-je-trajala-tri-godine-ova-ljepotica-novi-je-turisticki-adut-slavonije-15416279> (pregledano 13.3.2024.)

Internetski izvor 3- „Dvorac obitelji Pejačević uskoro otvara svoja vrata. U njemu će biti muzej na pet etaža i wine bar“, u: *Nacional.hr.*, 6.9.2023. <https://www.nacional.hr/dvorac-obitelji-pejacevic-uskoro-otvara-svoja-vrata-u-njemu-ce-bit-muzej-na-pet-etaza-i-wine-bar/> (pregledano 14.9.2024.)

Internetski izvor 4- „Rekorderi izdvajanja za kulturu: Grad Našice u obnovu dvoraca Pejačević uložio oko 100 milijuna kuna, nastavljaju razvijati bogatu turističku ponudu“, u: *Gradonačelnik.hr.*, 22.3.2023., <file:///C:/Users/38591/Desktop/Dvorac/%C4%8Dlanci%20na%20webu/Rekorderi%20izdvajanja%20za%20kulturu%20Grad%20Na%C5%A1ice%20u%20obnovu%20dvoraca%20Peja%C4%8Devi%C4%87%20ulo%C5%BEio%20oko%20100%20milijuna%20kuna,%20nastavljaju%20razvijati%20bogatu%20turisti%C4%8Dku%20ponudu.htm> (pregledano 14.9.2024)

Internetski izvor 5- „Pri kraju obnova dvorca Pejačević, otvorenje 2024“, u: *Glas Slavonije.hr.*, 27.1.2023.,
<file:///C:/Users/38591/Desktop/Dvorac/%C4%8Dlanci%20na%20webu/Pri%20kraju%20obnova%20dvorca%20Peja%C4%8Devi%C4%87,%20otvorenje%202024.htm> (pregledano 14.9.2024.)

Internetski izvor 6- „Kulturni krajolik“ *Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske*,
<https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nepokretna-kulturna-bastina/kulturni-krajolik/7243> (pregledano 21.10.2024.)

Arhitektonska i konzervatorsko-restauratorska dokumentacija¹³⁶

Branko Urban (2023), Projekt uređenja vanjskih površina, Expert d.o.o., Našice, Građevinski radovi.

Branko Urban (2023), Arhitektonski projekt, Expert d.o.o., Našice, Obrazloženje koncepta u oblikovanje građevine.

Branko Urban (2016), Arhitektonski projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Radovi rekonstrukcije.

Branko Urban (2023), Projekt vodovoda i kanalizacije, Expert d.o.o., Našice, Vodovod.

Branko Rešetar (2018), Strojarski projekt, Rešetar d.o.o., Slatina, Strojarske instalacije.

Ivica Valenčak (2018), Arhitektonski projekt, Valnečak d.o.o., Našice, Konstrukcija.

Ivica Valenčak (2022), Idejno rješenje- revizija 2, Valenčak d.o.o., Našice, Tehnički opis.

Ivica Valenčak (2018), Građevinski projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Zahtjevi rekonstrukcije kojima se utječe na novu konstrukciju.

Ivica Valenčak (2018), Elektrotehnički projekt, Valenčak d.o.o., Našice, Uvod.

Ivica Valenčak (2018), Elaborat zaštite od požara, Valenčak d.o.o., Našice, Sustav tehničkih rješenja za zaštitu od požara.

Ivica Valenčak (2018), Građevinski projekt potpornog zida, Valenčak d.o.o., Našice, Tehnički opis.

Hrvoje Navratil (2016), Arhitektonski projekt rekonstrukcije stubišta u parku kraj dvorca u Našicama, Expert d.o.o., Našice, Građevinski radovi.

Manojlović (2013.), Studija zaštite i projekt revitalizacije, Arbor d.o.o., Osijek, Analiza povijesnih izvora.

Marko Bajić (2018), Projekt sustava tehničke zaštite, Alarm automatika, Rijeka, Integracija sustava tehničke zaštite.

¹³⁶ Dokumentacija vezana za restauraciju započetu 2018. nalazi se u arhivima tvrtke Valenčak d.o.o te Atelje d.o.o. i do nje se može doći zamolbom.

Tone Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Graditeljske mijene.

Tone Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Postojeće stanje građevine.

Tone Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Uvod.

Tone Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Valorizacija.

Tone Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Prijedlog prezentacije.

Tone Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, Sanacija i adaptacija dvorca u 20.st.

Nenad Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Povijest muzeja i muzejskih zbirki.

Nenad Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Opis trenutnog stanja.

Nenad Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Analiza optimalnih prostornih parametara za pojedine muzejske sadržaje.

Nenad Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Analiza mogućih horizontalnih i vertikalnih komunikacija.

Nenad Ravnić, (2018.), Muzeološka koncepcija, NFO d.o.o., Zagreb, Smjernice za izradu izvedbenog projekta stalnog postava muzeja.

n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Deskripcija.

n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Konzervatorska istraživanja na fasadnom platnu i građevnoj stolariji.

n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Povijesni podatci.

n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , Valorizacija konzervatorskih istraživanja i arhitektonskog sklopa građevine.

Ostali izvori

Intervju s ravnateljicom Zavičajnog muzeja Našice, 15.5.2024.

Popis slikovnih priloga

Slika 1. Plan grada Našica 1781.-1783 Jozefinski vojni zemljovid 1781.-1783., Virovitička županija

(Digitalizirana karta iz 18. stoljeća sa stranice Arcanum Maps - The Historical Map Portal: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18centuryfirstsurvey/?bbox=2011844.0749171951%2C5698651.324910923%2C2018288.6718644889%2C5701006.540844959&layers=here-aerial%2C163%2C165> (datum pristupanja: 10.10.2024)

Slika 2. Katastarska karta Našica 1862., lokacija imanja označena

(Digitalizirane katastarske karte iz 19. stoljeća sa stranice Arcanum Maps - The Historical Map Portal: <https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=hereaerial%2C3%2C4&bbox=2012498.762507283%2C5698384.048588405%2C2015427.2561534585%2C5699454.166984397> (datum pristupanja 10.10.2024.))

Slika 3. Katastarska karta Našica 1862., detalj

(Digitalizirane katastarske karte iz 19. stoljeća sa stranice Arcanum Maps - The Historical Map Portal: <https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?layers=hereaerial%2C3%2C4&bbox=2012498.762507283%2C5698384.048588405%2C2015427.2561534585%2C5699454.166984397> (datum pristupanja 10.10.2024.))

Slika 4. Portret Dore Pejačević iz 1905., Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Obitelj Pejačević: Povijest, kultura, umjetnost, Zagreb: Vjesnik, 2014. str. 28.

Slika 5. Portret Teodora Pejačevića iz 1903., Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Obitelj Pejačević: Povijest, kultura, umjetnost, Zagreb: Vjesnik, 2014. str.126.

Slika 6. Crtež originalnog dvorca prije historicističke pregradnje, Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Obitelj Pejačević: Povijest, kultura, umjetnost, Zagreb: Vjesnik, 2014. str.19.

Slika 7. Južna fasada Velikog dvorca prije 1945., Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Obitelj Pejačević: Povijest, kultura, umjetnost, Zagreb: Vjesnik, 2014. str.19.

Slika 8. Tlocrt podruma Velikog dvorca, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 9. Tlocrt prizemlja Velikog dvorca, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 10. Tlocrt suterena Velikog dvorca, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 11. Tlocrt kata Velikog dvorca, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 12. Tlocrt parka, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 13. Staklenik u južnom dijelu parka prije 1945., Josip Waller, Našice- fotomonografija, Našice: Grad Našice, 2002. str. 23.

Slika 14. Sjeverna fasada Malog dvorca i dekorativni vrt prije 1945. Mladen Obad-Šćitaroci, Bojana Obad-Šćitaroci, Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka, Zagreb: Šćitaroci,1998. str. 216.

Slika 15. Tlocrt rasporeda prostorija prizemlja Malog dvorca prije 1945., n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , str. 29.

Slika 16. Salon u Velikom dvorcu prije 1945. Mladen Obad-Šćitaroci, Bojana Obad-Šćitaroci, Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka, Zagreb: Šćitaroci, 1998. str. 215.

Slika 17. Salon Malog dvorca prije 1945. Mladen Obad-Šćitaroci, Bojana Obad-Šćitaroci, Dvorci i perivoji u Slavoniji: od Zagreba do Iloka, Zagreb: Šćitaroci, 1998. str. 217.

Slika 18. Razglednica datirana prije 1945. - pokazuje Veliki dvorac i dijelove parka, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 19. Tlocrt prenamjene kata Velikog dvorca za potrebe muzeja 1974., Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 20. Obnova fasade Velikog dvorca u sedamdesetima, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 21. Restauracija zidnih ploha predvorja u prizemlju Velikog dvorca u osamdesetima, Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 22. Stanje fasade Malog dvorca u 2004., zapadno bočno pročelje, n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , str. 8.

Slika 23. Kolonada nakon restauracije dijelova Malog dvorca 2004., n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , str. 33.

Slika 24. Faksimilna rekonstrukcija Dorinog paviljona pored jezera, „Park u Našicama- sjećanje na Doru“ <https://mojpark.com/dan-8-dora-pejacevic/> (pregledano 13.10.2024)

Slika 25. Osmerokutni paviljon na otoku u jezeru i drveni most, Josip Waller, Našice- fotomonografija, Našice: Grad Našice, 2002., str. 46.

Slika 26. „Portret Marije Eleonore Pejačević“, do nedavno u Našičkoj zbirci GLUO-a, sada na posudbi Zavičajnom muzeju u Našicama, Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Obitelj Pejačević: Povijest, kultura, umjetnost, Zagreb: Vjesnik, 2014. str. 86.

Slika 27. "Lovina", do nedavno u Našičkoj zbirci GLUO-a, sada na posudbi Zavičajnom muzeju u Našicama Jasminka Najcer Sabljak, Silvija Lučevnjak, Obitelj Pejačević: Povijest, kultura, umjetnost, Zagreb: Vjesnik, 2014. str. 92.

Slika 28. Novinski članak o izložbi "Obitelj Pejačević- povijest, kultura, umjetnost", Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 29. Turistička karta Našica, vidimo da je imanje Pejačević istaknuto više puta, Zavičajni muzej Našice

Slika 30. Oštećenje stropa uzrokovano vlagom u sobi pored središnje prostorije kata, Papić (2017), Konzervatorska studija velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, str. 28.

Slika 31. Stanje fasade Velikog dvorca prije restauriranja, sjeverni zabatni zid, Papić (2017), Konzervatorska studija Velikog dvorca, Atelje j.d.o.o., Osijek, str. 24.

Slika 32. Dio etnografske zbirke izložene na katu, Josip Waller, Našice- fotomonografija, Našice: Grad Našice, 2002., str. 59.

Slika 33. Restaurirani zeleni salon u prizemlju dvorca, „Pedeset godina od prvog otvorenja Zavičajni muzej Našice počinje s radom u novom postavu obnovljenog dvorca Pejačević“, u:

ICV, 1.10.2024., <https://www.icv.hr/2024/10/pedeset-godina-od-prvog-otvorenja-zavicajni-muzej-nasice-zapocinje-s-radom-u-novom-postavu-obnovljenog-dvorca-pejacevic/> (pregledano 13.10.2024.)

Slika 34. Restaurirani crveni salon u prizemlju dvorca, „Pedeset godina od prvog otvorenja Zavičajni muzej Našice počinje s radom u novom postavu obnovljenog dvorca Pejačević“, u: ICV, 1.10.2024., <https://www.icv.hr/2024/10/pedeset-godina-od-prvog-otvorenja-zavicajni-muzej-nasice-zapocinje-s-radom-u-novom-postavu-obnovljenog-dvorca-pejacevic/> (pregledano 13.10.2024.)

Slika 35. Stubište za izlaz u slučaju požara, istočna kula, prije postavljanja pleksiglas ploča u njegovo središte. Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 36. Istočni ulazni hodnik podrumskog prostora u procesu restauriranja. Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 37. Rekonstrukcija spiralnog metalnog stubišta koje spaja istočni salon u prizemlju sa suterenom. Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 38. Potkrovní prostor adaptiran u medijsku dvoranu u zadnjim stadijima restauriranja, vidljiv je dio otvorene krovne konstrukcije. Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 39. Potkrovní prostor u ranijem stadiju restauracije , čelična podna konstrukcija poda je vidljiva. Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 40. Pročelje velikog dvorca nakon restauracije, „Pedeset godina od prvog otvorenja Zavičajni muzej Našice počinje s radom u novom postavu obnovljenog dvorca Pejačević“, u: ICV, 1.10.2024., <https://www.icv.hr/2024/10/pedeset-godina-od-prvog-otvorenja-zavicajni-muzej-nasice-zapocinje-s-radom-u-novom-postavu-obnovljenog-dvorca-pejacevic/> (pregledano 13.10.2024.)

Slika 41. Sondiranje prozorskih otvora prizemlja 2004. n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l., str. 22.

Slika 42. Sondiranje sjeverozapadnog ugla istočnog rizalita 2004., n.n. (2004), Konzervatorska studija Malog dvorca, s.l. , str. 25.

Slika 43. Sjeverna fasada Malog dvorca i vrt koji spaja građevinu s parkom nakon restauracije, „Ostavština Pejačevića“ <https://nasice.hr/o-nasicama/dvorac-pejacevic/>

Slika 44. Obnovljeni ukrasni vrt pred južnim pročeljem velikog dvorca, Nikola Patković, „Obnova je trajala tri godine: Ova ljepotica novi je turistički adut Slavonije!“, u: Globus.hr., 17.1.2024., <https://www.jutarnji.hr/globus/kultura/obnova-je-trajala-tri-godine-ova-ljepotica-novi-je-turisticki-adut-slavonije-15416279> (pregledano 13.3.2024.)

Slika 45. Obnovljeni paviljon i most na jezeru, „Obnovljeni Perivoj Pejačević održavanjem na visokoj razini bit će pravi biser turističke priče Grada Našica“ <https://nasice.hr/vijesti/obnovljeni-perivoj-pejacevic-odrzavanjem-na-visokoj-razini-bit-ce-pravi-biser-turisticke-price-grada-nasica/>

Slika 46. Obnovljeno dječje igralište uz jezero, „Obnovljeni Perivoj Pejačević održavanjem na visokoj razini bit će pravi biser turističke priče Grada Našica“

<https://nasice.hr/vijesti/obnovljeni-perivoj-pejacevic-odrzavanjem-na-visokoj-razini-bit-ce-pravi-biser-turisticke-price-grada-nasica/>

Slika 47. Podrumski prostor namijenjen ugostiteljskom objektu nakon restauriranja. Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Slika 48. Izložbeni prostor potkrovlja, istočno od medijske dvorane. Arhiv Zavičajnog muzeja Našice

Summary:

The Pejačević Complex in Našice is one of the best-preserved former noble residential estates in Slavonia. Located in the center of Našice, this estate consists of two castles, known as the Large and Small castle, and a large park surrounding them. Originally, the complex served as the residence of the renowned Pejačević family while today it stands as the cultural center of town, housing several cultural institutions dedicated to preserving and promoting local heritage. In 2018, the complex entered a comprehensive restoration process in the hope of preserving its value and enhancing its economic potential. This work will focus on this latest restoration, considering its social, economic, historical, and political context. In this regard, the study will provide a historical overview of the complex's development, a consideration of its established values, and an examination of previous and recent restoration efforts aimed at preserving these values. The research was conducted through consultation of literature, archival sources, media, construction documentation, and on-site visits to observe the results of the restoration.

Key words: restauration, adaptation, Našice, Pejačević, Slavonija, castle, heritage